

2015

þý — • Å Á É À ± Ê ° ® ^ ½ É ã . ° ± 1 Ä ± ± 1

Gkika, Maria

þý Á ð³ Á ± ¼ ¼ ± "¹ μ , ½ - Å ° ± ¹ • Å Á É À ± Ê ° ì ÿ ¹ ° ç ½ ç ¼ ¹ ° ì " - ° ± ¹ ç , £ Ç ç » ® • ç ¼ ¹ ° ì ½ ° ± ¹
þý • Å ¹ ã ã • ¼ ì ½ , ± ½ μ Å ¹ ã ã ® ¼ ¹ ç • μ - Å ç » ¹ ã - Æ ç Å

<http://hdl.handle.net/11728/6817>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

Η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα ανθρώπινα δικαιώματα

Διπλωματική Εργασία

Υπό
Μαρίας Γκίκα

Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα στο Διεθνές και Ευρωπαϊκό Οικονομικό Δίκαιο (LLM)

Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου

Πάφος, Κύπρος

2014-5

Υποβληθείσα στη Σχολή Νομικής

σε μερική εκπλήρωση

των απαιτήσεων για την απόκτηση

του Πτυχίου του

LLM

Η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα ανθρώπινα δικαιώματα

Επιβλέπων/ουσα Καθηγητής/τρια

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΘΑΝΑΣΟΠΟΥΛΟΣ

Εξεταστική Επιτροπή

[Ονόματα Μελών Εξεταστικής Επιτροπής]

Κοσμήτορας/Διευθυντής Προγράμματος

ΑΝΤΩΝΗΣ ΜΑΝΤΑΚΗΣ

Περιεχόμενα

Περίληψη	5
Abstact	5
Εισαγωγικά	6
Κεφάλαιο 1ο	8
1.1 Σύντομη Εισαγωγή στα Ανθρώπινα δικαιώματα.....	8
1.2 Η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα ανθρώπινα δικαιώματα.....	12
Κεφάλαιο 2 ^ο	16
Ανθρώπινα Δικαιώματα και Ευρωπαϊκές Συνθήκες.....	16
2.1 Εισαγωγή	16
2.2 Τα ανθρώπινα δικαιώματα και η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	20
2.3 Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη και τα ανθρώπινα δικαιώματα.....	25
2.4 Η Συνθήκη του Μάαστριχτ.....	27
2.5 Η Συνθήκη του Άμστερνταμ.....	30
2.5 Η Συνθήκη της Νίκαιας	34
2.6 Ο «Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών της ΕΕ».....	36
2.7 Η Συνθήκη της Λισαβόνας	41
2.8 Η σταδιακή προσέγγιση μεταξύ Ευρωπαϊκών Θεσμών και ΑΔ	42
2.8.1. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο	44
2.8.2 Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο.....	46
2.8.3 Το Δικαστήριο της ΕΕ	47
Κεφάλαιο 3 ^ο Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πολιτικής ..	52
1. Η πολιτική της Ε.Ε. και τα ανθρώπινα δικαιώματα.....	52
3.2 Τα ανθρώπινα δικαιώματα στο εσωτερικό της Ε.Ε.	53

3.3. Η πολιτική της Ε.Ε. για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα ζητήματα μετανάστευσης.....	57
3.4 Καταπολέμηση των διακρίσεων	61
3.5 Πολιτικές Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και τρίτα κράτη	66
Συμπεράσματα	78
Βιβλιογραφία	83
Αποφάσεις ECJ	86

Περίληψη

Η Ευρωπαϊκή Ένωση βασίζεται σε μια ισχυρή δέσμευση για την προώθηση και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της Δημοκρατίας αλλά και κράτους δικαίου. Η πολιτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της ΕΕ πηγάζει από δύο βασικές πηγές. Η πρώτη πηγή είναι το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης, όπως αυτό πηγάζει από τις ευρωπαϊκές συνθήκες, οι οποίες αποτελούν προϊόν διαπραγμάτευσης και συμφωνίας μεταξύ των κρατών μελών. Η δεύτερη πηγή από την οποία ρυθμίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Ε.Ε. είναι το Δικαστήριο της Ε.Ε. και οι αποφάσεις του. Σε επίπεδο δράσεων η Ε.Ε. προασπίζει και προωθεί τα θεμελιώδη δικαιώματα στο εσωτερικό της μέσα από το ενωσιακό δίκαιο, και σε εξωτερικό επίπεδο εκμεταλλεύεται την οικονομική και πολιτική της ισχύ ως ένας σημαντικό δρώντας της διεθνούς κοινότητας, ιδιαίτερα στον οικονομικό τομέα για να συμπεριλάβει ρήτρες ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε όλες τις συμφωνίες εμπορίου και συνεργασίας με τρίτα κράτη, με στόχο την εξάρτηση της οικονομικής βοήθειας αλλά και της σύναψης εμπορικών συναλλαγών από το σεβασμό και την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Abstract

The European Union has made a strong commitment to the promotion and protection of human rights, democracy and the rule of law. The human rights policy of the EU stems from two basic sources. The first source is primary law of the Union, as it stems from the European treaties, which are the product of negotiation and agreement among Member States. The second source from which human rights are regulated in the EU is the EU Court decisions. At the level of actions the EU upholds and promotes fundamental rights in the EU law through, and externally it is exploiting the economic and political clout as an important act of the international community, especially in the economic area to include human rights clauses in all trade and cooperation agreements with third countries, with a purpose to connect financial assistance and the conclusion of commercial transactions with the respect and protection of human rights.

Εισαγωγικά

Η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους στόχους που έχει θέσει η Ευρωπαϊκή Ένωση. Η Ευρωπαϊκή Ένωση βασίζεται σε μια ισχυρή δέσμευση για την προώθηση και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της Δημοκρατίας αλλά και κράτους δικαίου. Βασικός πυλώνας της Ένωσης είναι πως η ειρήνη, η οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη δεν μπορούν να επιτευχθούν χωρίς να υπάρχει ο απαιτούμενος σεβασμός και η τήρηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όχι μόνο από τα κράτη μέλη της, αλλά σε παγκόσμιο επίπεδο. Η πεποίθηση αυτή διαπερνά το σύνολο του ευρωπαϊκού δικαίου, αλλά και των πολιτικών της.

Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, η ελευθερία, η δημοκρατία, η ισότητα, το κράτος δικαίου και ο σεβασμός αποτελούν αξίες οι οποίες έχουν ενσωματωθεί στο ευρωπαϊκό δίκαιο και διέπουν τη συμπεριφορά των κρατών μελών αλλά και των οργάνων της Ε.Ε. Ο Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων της ΕΕ αποτελεί μια σαφή και ισχυρή δήλωση περί των δικαιωμάτων των πολιτών της ΕΕ. Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων εντός της ΕΕ διασφαλίζεται σε εθνικό επίπεδο μέσα από τα συντάγματα και την εθνική έννομη τάξη κάθε κράτους μέλους και σε ευρωπαϊκό επίπεδο από το ευρωπαϊκό δίκαιο. Παράλληλα όλα τα θεσμικά όργανα της ΕΕ, τα οποία είναι η Επιτροπή, το Κοινοβούλιο και το Συμβούλιο διαδραματίζουν ένα σημαντικό ρόλο στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Αντικείμενο της εργασίας αυτής είναι να αναλύσει το ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο πλαίσιο της Ε.Ε. Θα αναφερθεί για το σκοπό αυτό τόσο στη νομική διάσταση και την εξέλιξη της προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσα από την σταδιακή ανάπτυξη και εξέλιξη του ευρωπαϊκού δικαίου, αλλά και μέσα από την ανάλυση της πρακτικής της Ε.Ε. στον τομέα αυτό μέσα από την ίδια της την πολιτική, σε εσωτερικό και διεθνές επίπεδο.

Η εργασία αρθρώνεται σε δύο κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο έχει εισαγωγικό χαρακτήρα και χωρίζεται σε δύο υποκεφάλαια. Το πρώτο πραγματοποιεί μία σύντομη εισαγωγή στα ανθρώπινα δικαιώματα, τις βασικές αρχές και τα διεθνή όργανα

προστασίας. Το δεύτερο αναφέρεται στην Ε.Ε. και την ευρωπαϊκή διάσταση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και μία σύντομη ιστορική αναδρομή.

Το δεύτερο κεφάλαιο αναλύει την πορεία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα από την εξέλιξη του ευρωπαϊκού δικαίου, ξεκινώντας από τον τρόπο με τον οποίο οι πρώτες συνθήκες αντιμετώπισαν τα ανθρώπινα δικαιώματα σε πρώιμο βαθμό, μέχρι και την υιοθέτηση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Το τρίτο κεφάλαιο αναλύει την ευρωπαϊκή πολιτική στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, σε εσωτερικό επίπεδο όσον αφορά την προστασία και την προώθηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων για τους πολίτες της Ε.Ε. και όσων βρίσκονται εντός ευρωπαϊκού εδάφους. Το δεύτερο μέρος του κεφαλαίου αναφέρεται στο σημαντικό ζήτημα της προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από την Ε.Ε. στις σχέσεις της με τρίτα κράτη, της Λατινικής Αμερικής, της Αφρικής, της Μέσης Ανατολής και της Καραϊβικής.

Κεφάλαιο 1ο

1.1 Σύντομη Εισαγωγή στα Ανθρώπινα δικαιώματα

Στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σήμερα ισχύει μία πληθώρα συμβατικών κειμένων, τα οποία έχουν είτε διεθνή είτε περιφερειακό χαρακτήρα. Τα ανθρώπινα δικαιώματα σε διεθνές επίπεδο προστατεύονται από συνθήκες, το εθιμικό διεθνές δίκαιο, τις γενικές αρχές και άλλες επικουρικές πηγές του διεθνούς δικαίου. Βασική υποχρέωση προς τα κράτη όπως πηγάζει από το διεθνές δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι θετικά να ενεργούν με συγκεκριμένους τρόπους ή αρνητικά να απέχουν από πράξεις οι οποίες αντίκεινται στην σπροστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Έτος εκκίνησης για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν το 1948, όταν η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υιοθέτησε την Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Στη συνέχεια το 1950 το Συμβούλιο της Ευρώπης ένας περιφερειακός οργανισμός υιοθέτησε την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου. Το 1966, η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ υιοθέτησε το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα τα οποία και τέθηκαν σε ισχύ το 1976.¹

Επιμέρους Συμβάσεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι οι κάτωθι:

1. Σύμβαση του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων
2. Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού

¹ Ρούκουνας Ε.(1995) Διεθνής Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Αθήνα: Βιβλιοπωλείο της Εστίας, σ. 6-7

3. Σύμβαση για την Εξάλειψη όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών
4. Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία
5. Σύμβαση κατά των Βασανιστηρίων και άλλων τρόπων σκληρής, απάνθρωπης ή ταπεινωτικής μεταχείρισης ή τιμωρίας
6. Σύμβαση για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Φυλετικών Διακρίσεων
7. Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών Εργαζομένων και των Μελών των Οικογενειών τους
8. Σύμβαση για την Πρόληψη και Καταστολή του Εγκλήματος της Γενοκτονίας
9. Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης
10. Σύμβαση κατά της Εμπορίας Ανθρώπων
11. Ευρωπαϊκός Χάρτη για των Περιφερειακών ή Μειονοτικών Γλωσσών
12. Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων και της Απάνθρωπης ή Ταπεινωτικής Μεταχείρισης ή Τιμωρίας
13. Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (αναθεωρήθηκε το 1996)
14. Σύμβαση για την Προστασία των Εθνικών Μειονοτήτων

Όπως αναφέρεται στα περισσότερα διεθνή κείμενα για τα ανθρώπινα δικαιώματα βασικό χαρακτηριστικό αυτής της κατηγορίας των δικαιωμάτων είναι πως έχουν καθολικό χαρακτήρα. Όπως αναφέρει η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: «Όλοι οι άνθρωποι γεννιούνται ελεύθεροι και ίσοι στην αξιοπρέπεια και τα δικαιώματα. Χαρακτηρίζονται από λογική και συνείδηση, και οφείλουν να

συμπεριφέρονται μεταξύ τους με πνεύμα αδελφοσύνης...Κάθε άνθρωπος δικαιούται να επικαλείται όλα τα δικαιώματα και όλες τις ελευθερίες που προκηρύσσει η παρούσα Διακήρυξη, χωρίς καμία απολύτως διάκριση, ειδικότερα ως προς τη φυλή, το χρώμα, το φύλο, τη γλώσσα, τις θρησκείες, τις πολιτικές ή οποιεσδήποτε άλλες πεποιθήσεις, την εθνική ή κοινωνική καταγωγή, την περιουσία, τη γέννηση ή οποιαδήποτε άλλη κατάσταση.»² Η ίδια αρχή επαναλαμβάνεται στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα τα οποία αναφέρουν: *«Λαμβάνοντας υπόψη ότι, σύμφωνα με τις αρχές που διακηρύσσονται στον Χάρτη των των Ηνωμένων Εθνών, η αναγνώριση της εγγενούς αξιοπρέπειας και των ίσων και αναφαίρετων δικαιωμάτων όλων των μελών της ανθρώπινης οικογένειας είναι το θεμέλιο της ελευθερίας, δικαιοσύνης και της ειρήνης στον κόσμο.»*³

Ανάλογη διάταξη περιλαμβάνεται και στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών η οποία ορίζει στο Άρθρο 1 την Υποχρέωση σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου : «Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναγνωρίζουν, εις όλα τα εξαρτώμενα εκ της δικαιοδοσίας των πρόσωπα, τα καθοριζόμενα εις το πρώτον μέρος της παρούσης Συμβάσεως δικαιώματα και ελευθερίας».⁴

Η Π. Νάσκου Περράκη αναφέρει για τα ανθρώπινα δικαιώματα:

² Νάσκου - Περράκη, Π. (2014). Κώδικας διεθνών πράξεων προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου Παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας".

³ Νάσκου - Περράκη, Π. (2014). Κώδικας διεθνών πράξεων προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου Παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας".

⁴ Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών http://www.minedu.gov.gr/publications/docs2011/gre_conv_110418.pdf

«Από την υιοθέτηση της Οικουμενικής Διακήρυξης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μέχρι σήμερα, τα δικαιώματα του ανθρώπου κατοχυρώνονται σε περισσότερες από 300 διεθνείς πράξεις μερικές από τις οποίες διαθέτουν Επιτροπές και άλλες Δικαστήρια, ενώπιον των οποίων τα κράτη οφείλουν να λογοδοτήσουν για τις παραβιάσεις που τελούνται στο εσωτερικό τους μετά από αναφορές ή προσφυγές που υποβάλλονται από άτομα, ομάδες ατόμων ή μη κυβερνητικές οργανώσεις, ενώ είναι πλέον διάχυτη η πεποίθηση ότι τα δικαιώματα του ανθρώπου είναι αδιαίρετα, αλληλένδετα και αλληλοεξαρτώμενα».

Σύμφωνα με τη διεθνή βιβλιογραφία υπάρχουν διάφοροι διαφορετικοί τρόποι να ταξινομηθούν τα ανθρώπινα δικαιώματα. Μια κοινή μέθοδος είναι η κατάταξή τους σε κατηγορίες πολιτικών, οικονομικά, κοινωνικά ή πολιτιστικών δικαιωμάτων. Στην κατηγορία των πολιτικών δικαιωμάτων περιλαμβάνονται το δικαίωμα στη ζωή, το δικαίωμα στην προστασία της ιδιωτικής ζωής και της οικιακής ζωής, καθώς και το δικαίωμα στην ισότητα και την εξάλειψη των διακρίσεων. Τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα ορίζουν ελάχιστα πρότυπα για την ανθρώπινη ζωή και ευημερία.

Οι πρώτες δηλώσεις στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων πραγματοποιήθηκαν στον τομέα των δικαιωμάτων Πρώτης Γενιάς, τα οποία αναφέρονται σε δικαιώματα όπως η ελευθερία του λόγου και του συνέρχεσθαι, το δικαίωμα της συμμετοχής των πολιτών στη διακυβέρνηση της χώρας του, με άμεσο τρόπο ή έμμεσα με την εκλογή των αντιπροσώπων του.⁵ Στην ίδια Διακήρυξη αναγνωρίζονται όμως και Δικαιώματα Δεύτερης Γενιάς τα οποία περιλαμβάνουν τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά δικαιώματα τα οποία είναι απαραίτητα για την

⁵ΟΗΕ(1948) Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Άρθρο 21

αξιοπρέπεια του ατόμου και για την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του.⁶ Τα δικαιώματα αυτά θα πρέπει να σημειωθεί πως κατοχυρώνονται και σε επόμενα νομικά κείμενα του ΟΗΕ όπως είδαμε, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά, Πολιτιστικά Δικαιώματα. Τα δικαιώματα Πρώτης και Δεύτερης Γενιάς αναφέρονται και αντανακλούν επάνω στα άτομα, ενώ η πιο σύγχρονη Τρίτη Γενιά ανθρωπίνων δικαιωμάτων έχει έναν συλλογικό χαρακτήρα, καθώς δημιουργεί μία συλλογική διάσταση ανθρωπίνων δικαιωμάτων και δικαιωμάτων Λαών.

1.2 Η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα ανθρώπινα δικαιώματα

Η Ευρώπη τις τελευταίες δεκαετίες γνώρισε τις σημαντικότερες ιστορικά μεταβολές και μετασχηματισμούς, οι οποίοι προκλήθηκαν από την εκτεταμένη προέλαση και επέκταση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης έχει τις απαρχές της στην δεκαετία του 1950 όταν και τέθηκαν τα θεμέλια για την ίδρυση της Ένωσης. Πλέον και αφού η δυναμική της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης . Αν και τα ανθρώπινα δικαιώματα και η προώθησή τους δεν ήταν εξαρχής στους πρωταρχικούς σκοπούς της Ε.Ε., η εξέλιξη και η πορεία της κατέδειξαν πως έχει εξελιχθεί σε έναν από τους σημαντικότερους δρώντες σε διεθνές επίπεδο, ο οποίος δεν θα μπορούσε να αδιαφορήσει για το κεφάλαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

⁶ ΟΗΕ(1948)Οικουμενική Διακήρυξη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, Άρθρο 22

Ειδικότερα η Έ.Ε. έχει βαθμιαία εξελιχθεί από μια αποκλειστικά οικονομική κοινότητα σε μία σχεδόν πολιτική Ένωση, η οποία προσπαθεί να έχει ενεργή και δράστρια παρουσία στη διεθνή σκηνή. Έτσι, η ΕΕ τελικά αποδείχθηκε ότι εξελίχθηκε και απέκτησε μία πολύ διαφορετική μορφή από αυτή με την οποία σχεδιάστηκε, διατηρώντας μεν τον οικονομικό της προσανατολισμό, αλλά παράλληλα αποκτώντας και μία πολιτική χροιά και λειτουργία, από την οποία δεν θα μπορούσαν να εξαιρεθούν τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Η «εμβάθυνση» της Ευρωπαϊκής πραγματοποιήθηκε σε πολλαπλά επίπεδα και η εμπορική, οικονομική, νομική και πολιτική ολοκλήρωση είχε σημαντική επίδραση για την ανάπτυξη της ευρωπαϊκής πολιτικής ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό έγινε εξαιτίας δύο παραγόντων. Αφενός η εμβάθυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με βάση την πολιτική ολοκλήρωση απαιτεί διαφάνεια, δημοκρατικές αρχές, ισότητα, κοινωνικής δικαιοσύνης και τελικά το σεβασμό του συνόλου των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αφετέρου η εμβάθυνση της Ε.Ε. και η οικονομική ολοκλήρωση η οποία περιλαμβάνει την ελεύθερη κυκλοφορία των εμπορευμάτων, των υπηρεσιών, των προσώπων και των κεφαλαίων, έχει αυξησει το πεδίο δραστηριοποίησης της Ε.Ε.. Αυτό αυξάνει τις πιθανότητες ότι τα άτομα της ΕΕ θα επηρεαστούν περισσότερο από τις δραστηριότητες της ΕΕ, των θεσμικών της οργάνων και τη λειτουργία της. Επίσης υπάρχει και η πιθανότητα ακόμη και οι πράξεις και οι αποφάσεις των θεσμικών οργάνων της ΕΕ να οδηγήσουν σε παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όσο γίνονται περισσότερο πολυδιάστατες και πολύπλευρες.

Η κατάσταση αυτή έχει αυξήσει την πίεση προς την Ε.Ε. να αναπτύξει πολιτικές οι οποίες θα περιφρουρήσουν και θα προωθήσουν την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο άλλος παράγοντας που έχει οδηγήσει στην ταχύτερη εξέλιξη των

πολιτικών περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι η ραγδαία διεύρυνση της Ε.Ε. και η αύξηση των κρατών που είναι υποψήφια προς ένταξη. Στην ίδια κατηγορία θα πρέπει να προστεθεί και η εντατικοποίηση των σχέσεων της Ε. Ε. με τρίτες χώρες μέσα από τη δημιουργία εμπορικών και οικονομικών δεσμών. Λόγω της ελκυστικότητας της ΕΕ ως ένας διεθνής εταίρος, ο οποίος μέσα από τη σύνδεση και τη συνεργασία μπορεί να εξασφαλίσει σε υποψήφια και τρίτα κράτη οικονομική ευημερία και πολιτική σταθερότητα αυξάνεται συνεχώς ο αριθμός των κρατών που επιθυμούν να δημιουργήσουν οικονομική και πολιτική σύνδεση με την ΕΕ.

Δεδομένου ότι η ΕΕ μεγθύνεται όσον αφορά την οικονομική και πολιτική δύναμη, η ένταξη στην ΕΕ ή η εμπορική και οικονομική σύνδεση με την ΕΕ γίνονται δύο πολύ σημαντικές προοπτικές για τρίτα κράτη. Αυτή η πραγματικότητα έχει δώσει στην Ε.Ε. μία ισχυρή βάση για να επιδιώξει την προώθηση της Δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις τρίτες χώρες.

Κεφάλαιο 2^ο

Ανθρώπινα Δικαιώματα και Ευρωπαϊκές Συνθήκες

2.1 Εισαγωγή

Η πολιτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της ΕΕ πηγάζει από δύο βασικές πηγές. Η πρώτη πηγή είναι το πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης, όπως αυτό πηγάζει από τις ευρωπαϊκές συνθήκες, οι οποίες αποτελούν προϊόν διαπραγμάτευσης και συμφωνίας μεταξύ των κρατών μελών. Η δεύτερη πηγή από την οποία ρυθμίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Ε.Ε. είναι το Δικαστήριο της Ε.Ε. και οι αποφάσεις του.⁷

Θα πρέπει να σημειωθεί πως στις βασικές και τις ιδρυτικές συνθήκες της Ε.Ε. δεν είχε υπάρξει μέχρι πρόσφατα μία ρητή απαρίθμηση και προσδιορισμός των κανόνων θέσπισης και προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ενώ τα ανθρώπινα δικαιώματα αναφέρονται ως μία γενική κατηγορία δικαιωμάτων, δεν υπάρχει στο κείμενο των συνθηκών της Ε.Ε. ένας σαφής κατάλογος, όπως γίνεται στις συμβάσεις των Ηνωμένων Εθνών σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπου υπάρχει σαφής απαρίθμηση και προσδιορισμός του περιεχομένου όλων των δικαιωμάτων του ανθρώπου, είτε είναι πολιτικά είτε οικονομικά ή κοινωνικά κ.ο.κ.

Όσον αφορά το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με το έργο του και τις αποφάσεις που έχει εκδώσει στον τομέα αυτό έχει επηρεάσει καθοριστικά την

⁷ Craig, P. and De Búrca, G. (1998). EU law. Oxford: Oxford University Press, σ. 380

προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στον ευρωπαϊκό τουλάχιστον χώρο. Και οι δύο αυτοί παράγοντες με τη σειρά τους έχουν επηρεάσει σημαντικά την διαμόρφωση της πολιτικής της Ε.Ε. στον τομέα αυτό, έχουν οδηγήσει στην αναθεώρηση και τη βελτίωση της δράσης της Ε.Ε. για την προστασία και την εγγύηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ακόμη και στις σχέσεις τους με τρίτα κράτη.

Κατά την εξέλιξη της ευρωπαϊκής νομοθεσίας σημαντικές διατάξεις στο πλαίσιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως θα δούμε και στη συνέχεια του κεφαλαίου αυτού, εντοπίζονται στην Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη του 1986, την κομβική για την Ε.Ε. συνθήκη του Μάαστριχτ (1992), στη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1996) και τέλος, στον ευρωπαϊκό χάρτη περί θεμελιωδών δικαιωμάτων (2000). Οι διατάξεις αυτές άσκησαν σημαντική επιρροή στην διαμόρφωση και την αναθεώρηση της ευρωπαϊκής πολιτικής και στην εφαρμογή της από τα ίδια τα ευρωπαϊκά όργανα αλλά και τα κράτη μέλη.

Ωστόσο η τάση που παρατηρήθηκε στην Ε.Ε. ήταν πως αν και στις λεγόμενες «ιδρυτικές συνθήκες της ΕΕ» υπήρχε η απαραίτητη νομική βάση για την εκπόνηση και εφαρμογή πολιτικών και στρατηγικών τόσο σε κοινοτικό όσο και σε εθνικό επίπεδο, δεν σημειώθηκε σημαντική πρόοδος στον τομέα αυτό. Έτσι τα ανθρώπινα δικαιώματα παρέμειναν ένας τομέας πολιτικής ο οποίος έλαβε λιγότερη προσοχή, σε σχέση με τον οικονομικό και εμπορικό, όσον αφορά τις πρώτες φάσεις της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Ειδικότερα θα πρέπει να σημειωθεί πως τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν ήταν τα πρώτα χρόνια ένας σημαντικός άξονας προτεραιότητας, κυρίως γιατί τα πρώτα ευρωπαϊκά κράτη δεν αντιμετώπιζαν σημαντικά προβλήματα στον τομέα αυτό, αλλά η συνεχής διεύρυνση έφερε το ζήτημα αυτό ψηλότερα στην ευρωπαϊκή ατζέντα.

Όσον αφορά το εσωτερικό της Ε.Ε., η προάσπιση και η θεμελίωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων πραγματοποιείται μέσα από τη θέσπιση υποχρεωτικής για όλα τα κράτη μέλη νομοθεσίας. Ειδικότερα η προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων θεμελιώνεται μέσα από διατάξεις που βρίσκονται στις ιδρυτικές της συνθήκες, στο πρωτογενές και δευτερογενές δίκαιο της Ε.Ε.. Τα ανθρώπινα δικαιώματα τέθηκαν στο επίκεντρο της ευρωπαϊκής νομοθεσίας με την σύνταξη και την υιοθέτηση του Ευρωπαϊκού Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων, ο οποίος εγκρίθηκε το 2000 και απέκτησε δεσμευτική ισχύ όταν τέθηκε σε ισχύ η Συνθήκη της Λισαβόνας το 2009.

Ειδικότερα το άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση θέτει τα ανθρώπινα δικαιώματα στο επίκεντρο των αξιών στις οποίες στηρίζεται η Ε.Ε. Αναφέρει πως η Ε.Ε. στηρίζεται στις αξίες του «σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες». ⁸Το άρθρο 3 της Συνθήκης για την Ε.Ε. αναφέρει πως η αξία της προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων διέπει και τις σχέσεις της Ένωσης με τα υπόλοιπα κράτη καθώς συμβάλλει στην «εξάλειψη της φτώχειας και στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδίως των δικαιωμάτων του παιδιού, καθώς και στην αυστηρή τήρηση και ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου και, ιδίως, στον σεβασμό των αρχών του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ». ⁹Το άρθρο 6 αναφέρεται στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Μολονότι ο Χάρτης των

⁸ Ehlermann, C., Mény, Y., Bribosia, H., & De Búrca, G. (2000). *A Basic Treaty for the European Union*. San Domenico di Fiesole, Italy: European University Institute, Robert Schuman Centre for Advanced Studies.5

⁹ Eeckhout, P., & Eeckhout, P. (2011). *EU external relations law*. Oxford: Oxford University Press.401

Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης αναφέρεται ρητώς μόνο σε σχέση με την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης, τα θεσμικά όργανα, οι οργανισμοί και τα κράτη μέλη της ΕΕ οφείλουν να συμμορφώνονται με τις διατάξεις του Χάρτη και στο πλαίσιο των εξωτερικών σχέσεων της ΕΕ. Οι χώρες που προσχωρούν στην ΕΕ οφείλουν επίσης να συμμορφώνονται με τον Χάρτη. Το άρθρο 6 παρ. 2 παρέχει στην ΕΕ νομική αρμοδιότητα να προσχωρήσει στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Στον ίδιο τομέα το άρθρο 21¹⁰ αναφέρει πως η Ε.Ε. διαπνέεται από ορισμένες βασικές αρχές, οι οποίες είναι η δημοκρατία, το κράτος δικαίου, η οικουμενικότητα και το αδιαίρετο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, ο σεβασμός της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, η ισότητα και η αλληλεγγύη και ο σεβασμός των αρχών όπως αυτές αναφέρονται και στο κείμενο του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών του 1945 καθώς και του διεθνούς δικαίου. Στο πλαίσιο αυτό η Ε.Ε. αναφέρεται και στην αρχή σχετικά με τον αδιαίρετο χαρακτήρα των «ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών», αναλαμβάνοντας η ίδια τη δέσμευση ότι τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα θα αντιμετωπίζονται σε ισότιμη βάση με τα ατομικά και με τα πολιτικά δικαιώματα.

Το Ευρωπαϊκό Δίκαιο προβλέπει και κυρώσεις κατά των κρατών μελών εκείνων τα οποία και προβούν σε παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ειδικότερα σύμφωνα με το άρθρο 7 της ΣΕΕ¹¹ προβλέπεται πως εάν ένα κράτος μέλος προβεί στη παραβίαση μίας από τις αξίες της Ένωσης, ανάμεσα στις οποίες όπως

¹⁰ Baere, G. (2008). Constitutional principles of EU external relations. Oxford: Oxford University Press. 299

¹¹ Definition and development of human rights and popular sovereignty in Europe, Τόμος 49 του Science and technique of democracy, European Commission for Democracy through Law, Council of Europe, 2011. 203 και Fletcher, M., Löff, R., & Gilmore, W. (2008). EU criminal law and justice. Cheltenham, UK: E. Elgar. 125

είδαμε συγκαταλέγονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, τότε επιβάλλονται συγκεκριμένες κυρώσεις προς το κράτος αυτό, ανάμεσα στις οποίες είναι και η αναστολή του δικαιώματος ψήφου στο Συμβούλιο. Ειδικότερα σύμφωνα με τη διαδικασία που προβλέπεται θα πρέπει πρώτα να εξακριβωθεί η ύπαρξη της παραβίασης. Αυτό γίνεται έπειτα από την κατάθεση της αντίστοιχης πρότασης από το ένα τρίτο των κρατών μελών, του Κοινοβουλίου ή της Επιτροπής, και στη συνέχεια το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, θα πρέπει να αποφασίσει με ειδική πλειοψηφία τεσσάρων πέμπτων των μελών του αλλά και να λάβει την σύμφωνη γνώμη του Κοινοβουλίου, ότι όντως υφίσταται σοβαρή παραβίαση. Σε πρώτο επίπεδο γίνονται προς το κράτος αυτό οι απαραίτητες συστάσεις, ενώ το Συμβούλιο να αποφασίσει, με ειδική πλειοψηφία, την αναστολή ορισμένων δικαιωμάτων τα οποία απορρέουν από την εφαρμογή της παρούσας συνθήκης ως προς το εν λόγω κράτος μέλος, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων ψήφου του αντιπροσώπου της κυβέρνησης αυτού του κράτους μέλους στο Συμβούλιο.¹²

2.2 Τα ανθρώπινα δικαιώματα και η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Το 1951, υπογράφηκε η Συνθήκη των Παρισίων για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακος και Χάλυβος (ΕΚΑΧ) από χώρες τις κεντρικής Ευρώπης όπως η Γερμανία, η Γαλλία, η Ιταλία, η Ολλανδία, το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο.

¹² Ανακοίνωση της Επιτροπής στο Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο σχετικά με το άρθρο 7 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση - Σεβασμός και προώθηση των αξιών στις οποίες βασίζεται η Ένωση /* COM/2003/0606 τελικό */ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52003DC0606:EL:HTML>

Η Συνθήκη των Παρισίων του 1951 επέτρεψε με αυτό τον τρόπο την ίδρυση της πρώτης ευρωπαϊκής κοινότητας συνεργασίας ανάμεσα σε κράτη της ευρωπαϊκής ηπείρου μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η υπογραφή της συνθήκης έγινε στις 18 Απριλίου 1951 μεταξύ έξι ευρωπαϊκών χωρών, της Δυτικής Γερμανίας, του Βελγίου, της Γαλλίας, της Ιταλίας, του Λουξεμβούργου και της Ολλανδίας. Στο πλαίσιο της συνθήκης αυτής τα συμμετέχοντα κράτη αποφάσισαν να ιδρύσουν την ΕΚΑΧ, η οποία ήταν ένας οργανισμός πρόδρομος της σημερινής Ε.Ε.

Ειδικότερα βασική επιδίωξη των συμβαλλομένων κρατών ήταν μέσα από την θεσμοθέτηση της συνεργασίας να εδραιωθεί η ειρήνη, μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στο πλαίσιο αυτό δημιουργήθηκε μία ενιαία αγορά ανάμεσα στα κράτη αυτά όσον αφορά την αγορά και πώληση πρώτων υλών όπως ο άνθρακας και ο χάλυβας.

Είναι σαφές από το προοίμιο της Συνθήκης του Παρισιού ότι πρωταρχικό κίνητρο των έξι ιδρυτικών μελών δεν ήταν μόνο η οικονομική συνεργασία. Ειδικότερα ανάμεσα στα κίνητρά τους ήταν να διαφυλάξουν την ειρήνη μέσα από τη θέσπιση δημιουργικών προσπαθειών, να οικοδομηθεί μία νέα πολιτική πραγματικότητα στον ευρωπαϊκό χώρο, μέσω πρακτικών επιτευγμάτων και απτών αποτελεσμάτων τα οποία θα οδηγήσουν στη δημιουργία μίας ουσιαστικής αλληλεγγύης ανάμεσα στα κράτη, αλλά και να επιλυθούν οι ιστορικές αντιπαλότητες που έχουν αναπτυχθεί ανάμεσα στα κράτη. Μέσα από τη συνεργασία αντίθετα αναφέρεται πως η προσέγγιση και ο συγκερασμός των εθνικών συμφερόντων θα οδηγούσε μέσα από τη θέσπιση της

οικονομικής συνεργασίας τη βάση για την ευρύτερη προσέγγιση ανάμεσα στα κράτη αυτά.¹³

Στη συνέχεια οι επόμενες συνθήκες εστίασαν στην ίδρυση της ΕΟΚ και της EUROATOM. Ειδικότερα στα τέλη της δεκαετίας του 1950, η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση προχωρά μέσα από την εγκατάλειψη της καθαρά τεχνικής συνεργασίας των κρατών, αλλά προς την κατεύθυνση της οικονομικής ολοκλήρωσης. Στις 25 Μαρτίου 1957, οι συνθήκες της Ρώμης ιδρύουν την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (EUROATOM).¹⁴ Ενώ οι δραστηριότητες της ΕΚΑΧ και της EUROATOM είχαν ένα περιορισμένο εύρος το οποίο και ρύθμιζαν η συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας είχε ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο εφαρμογής πολλαπλών επιπέδων και τομέων καθώς περιελάμβανε διατάξεις που ρύθμιζαν τη δημιουργία της κοινής αγοράς, την απελευθέρωση του εμπορίου και των συναλλαγών, της διακίνησης κεφαλαίων και ανθρώπων.

Αν και η συνθήκη για την ίδρυση της ΕΟΚ έχει ένα ιδιαίτερα ευρύ πεδίο εφαρμογής, δεν περιλαμβάνει και αυτή τη φορά ρητές διατάξεις όσον αφορά τον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αντίθετα, εντοπίζουμε μεμονωμένες διατάξεις οι οποίες αναφέρονται σε κανόνες σχετικούς με τα δικαιώματα του ανθρώπου σε άρθρα της σύμβασης, όπως τα άρθρα 48 και 119.¹⁵ Ειδικότερα το άρθρο 119 απαγορεύει τις διακρίσεις που βασίζοντας την εθνικότητα και το φύλο. Αναφέρει :

¹³ Publications.parliament.uk, (2000). House of Lords - European Union - Eighth Report. [online] Available at: <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld199900/ldselect/ldcom/67/6703.htm> [Accessed 30 Aug. 2015].

¹⁴ Best, A. (2004). International history of the twentieth century. London: Routledge. 231

¹⁵ Nikolaidis, C. (2015). The right to equality in European human rights law. London: Routledge. 151

“Each Member State shall during the first stage ensure and subsequently maintain the application of the principle that men and women should receive equal pay for equal work.

For the purpose of this Article, 'pay' means the ordinary basic or minimum wage or salary and any other consideration, whether in cash or in kind, which the worker receives, directly or indirectly, in respect of his employment from his employer.

Equal pay without discrimination based on sex means:

- *(a) that pay for the same work at piece rates shall be calculated on the basis of the same unit of measurement;*
- *(b) that pay for work at time rates shall be the same for the same job.”¹⁶*

Το Άρθρο 48 της Συνθήκης προβλέπει ότι η ελεύθερη κυκλοφορία πρέπει να συνεπάγεται την κατάργηση κάθε διακρίσης που βασίζεται στην ιθαγένεια μεταξύ των εργαζομένων των κρατών μελών όσον αφορά την απασχόληση, τις αποδοχές και τους λοιπούς όρους εργασίας και απασχόλησης. Αναφέρει:

1. The free movement of workers shall be ensured within the Community not later than at the date of the expiry of the transitional period.

2. This shall involve the abolition of any discrimination based on nationality between workers of the Member States, as regards employment, remuneration and other working conditions.

¹⁶ Treaty Establishing the European Community, as Amended by Subsequent Treaties ROME, 25 March 1957 <http://www.hri.org/docs/Rome57/Part3Title08.html#Art119>

Ωστόσο οι δύο αυτές αναφορές δεν μπορούν να θεωρηθούν ως διατάξεις οι οποίες ανήκουν σε μία ευρύτερη νομοθετική προσπάθεια διασφάλισης ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αντίθετα αποτελούν διατάξεις οι οποίες κατ' ελάχιστον αναφέρονται στην εγγύηση καποιων ίσων όρων, όσον αφορά τον τομέα της απασχόλησης και της ελεύθερης κυκλοφορίας προσώπων. Με άλλα λόγια δεν αποτελούν μία μίνι σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία θα μπορούσε να είχε ενταχθεί, εάν ήταν αυτή η βούληση των κρατών εντός της συνθήκης. Τα δικαιώματα τα οποία περιγράφονται και σε αυτή τη συνθήκη, απέχουν πολύ από το να αποτελέσουν σε εκείνη τη δεδομένη χρονική στιγμή μία νομική βάση προστασίας ανθρωπίνων δικαιωμάτων στο πλαίσιο της ένωσης.

Υπάρχουν αρκετοί λόγοι για τους οποίους σε αυτό το στάδιο τα κράτη μέλη της ΕΟΚ δεν επέλεξαν να συμπεριλαμβάνουν διατάξεις περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων στη Συνθήκη της Ρώμης. Ο πρώτος λόγος είναι η πεποίθηση των μελών πως η ΕΟΚ αποτελούσε μόνο μία διαδικασία ολοκλήρωσης και συνεργασίας στον οικονομικό τομέα καθώς και σε άλλα τεχνικά ζητήματα, αλλά όχι στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σε αυτή τη δεδομένη στιγμή επέλεξαν η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων του άνθρωπου να παραμείνει στη δικαιοδοσία των κρατών μελών και να προστατεύεται σε εθνικό και όχι σε κοινοτικό επίπεδο. Παράλληλα είχε ήδη τεθεί σε ισχύ η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα δικαιώματα του ανθρώπου από το Συμβούλιο της Ευρώπης, έναν οργανισμό στον οποίο συμμετείχαν όλα τα κράτη της ΕΟΚ. Παράλληλα ένας δεύτερος λόγος για τον οποίο δεν έχουν συμπεριληφθεί στην συνθήκη της Ρώμης διευρυμένες διατάξεις περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι πως και σε αυτό το ζήτημα τα κράτη μέλη ήταν απρόθυμα να εκχωρήσουν αρμοδιότητες στην ΕΟΚ και στα όργανά της, οι οποίες θα επενέβαιναν σε αυτά τα ζητήματα.

Έτσι προκύπτει πως μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1970 τα ανθρώπινα δικαιώματα δεν ήταν ένας τομέας προτεραιότητας για την ΕΟΚ. Για το σκοπό αυτό και η συνθήκη της Ρώμης δεν αναφέρει τα ανθρώπινα δικαιώματα στους βασικούς σκοπούς και τις προτεραιότητες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Για τον ίδιο λόγο τα ανθρώπινα δικαιώματα εξετάστηκαν και αναφέρθηκαν επίσης στο πλαίσιο της οικονομικής ολοκλήρωσης. Είναι αλήθεια πως μέχρι το σημείο αυτό, τα κράτη μέλη βλέποντας πως είναι αδύνατο να υπάρξει συμφωνία και σύμπλευση σε ζητήματα πολιτικού χαρακτήρα, προτίμησαν να εστιάσουν σε ζητήματα οικονομικού χαρακτήρα. Έτσι στη Συνθήκη της Ρώμης υπάρχει μία αμυδρή αναφορά στο ζήτημα της εξασφάλισης ορισμένων δικαιωμάτων των εργαζομένων στον τομέα αυτό, ως προς τις συνθήκες εργασίας και απασχόλησης.¹⁷

2.3 Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη και τα ανθρώπινα δικαιώματα

Στις 17 Φεβρουαρίου 1986, εννέα κράτη μέλη υπέγραψαν την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη (ΕΕΠ): ακολούθησε η Δανία (έπειτα από δημοψήφισμα με θετικό αποτέλεσμα), η Ιταλία και η Ελλάδα στις 28 Φεβρουαρίου 1986. Η Πράξη επικυρώθηκε από τα κοινοβούλια των κρατών μελών κατά τη διάρκεια του 1986, αλλά τέθηκε σε ισχύ την 1η Ιουλίου 1987, με έξι μήνες καθυστέρηση, λόγω προσφυγής ιδιώτη ενώπιον των ιρλανδικών δικαστηρίων. Η ΕΕΠ αποτέλεσε την πρώτη ουσιαστική τροποποίηση της Συνθήκης της Ρώμης.

Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη προχώρησε στην επέκταση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης.¹⁸ Αυτό έγινε πρώτον με την υλοποίηση μιας ευρείας εσωτερικής αγοράς.

¹⁷ Fierro, E. (2003). The EU's approach to human rights conditionality in practice. Hague: M. Nijhoff, σ. 41

¹⁸ Nic Shuibhne, N. (2006). Regulating the internal market. Cheltenham, UK: Edward Elgar. 154

Βασικός στόχος ήταν η ολοκλήρωση μίας πλήρως λειτουργικής εσωτερικής αγοράς μέχρι την 1η Ιανουαρίου 1993, η οποία θα ενσωμάτωνε και θα διεύρυνε τον στόχο της κοινής αγοράς που είχε τεθεί το 1958.¹⁹ Δεύτερον με την θέσπιση νέων αρμοδιοτήτων σε τομείς όπως: στη νομισματική πολιτική, στην κοινωνική πολιτική, στην οικονομική και κοινωνική συνοχή, στην έρευνα και τεχνολογική ανάπτυξη, στο περιβάλλον, και στη συνεργασία στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής.²⁰

Συνολικά τα δώδεκα κράτη μέλη που υπέγραψαν την ενιαία ευρωπαϊκή πράξη (ΕΕΠ) στόχευαν στη δημιουργία μίας εσωτερικής αγοράς και την εξασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των αγαθών, κεφαλαίων, υπηρεσιών και ανθρώπων, μέσα από τη δημιουργία ενός χωρίς σύνορα οικονομικού χώρου μεταξύ των κρατών μελών από την 1η Ιανουαρίου 1993. Για πρώτη φορά, υπήρξαν σημαντικές τροποποιήσεις στη θεσμική δομή της Κοινότητας όπως είδαμε κυρίως μέσα από τη διεύρυνση των αρμοδιοτήτων της. Παράλληλα άλλαξε ο κανόνας της ομοφωνίας όσον αφορά τις αποφάσεις του Συμβουλίου και υιοθετήθηκε η αρχή της ειδικής ψηφοφορίας, ενώ το Κοινοβούλιο απέκτησε νέες αρμοδιότητες, κα.²¹

Όσον αφορά την ανάπτυξη της πολιτικής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα στην ΕΟΚ, η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη ήταν το πρώτο νομικό κείμενο το οποίο έθεσε τα ανθρώπινα δικαιώματα ως στόχο της ΕΟΚ, με σαφέστερες νομικές διατάξεις. Ο προσανατολισμός αυτό διαφαίνεται ήδη από το προοίμιο της Ε.Ε.Π. :

¹⁹ Drake, H. (2000). Jacques Delors. London: Routledge.85

²⁰ Europarl.europa.eu, (2015). Οι εξελίξεις μέχρι την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη. [online] Available at: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.2.html [Accessed 31 Aug. 2015].

²¹ Paxton, J. (1992). European communities. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers σ. 39 και Craig, P. and De Búrca, G. (1998). EU law. Oxford: Oxford University Press σ. 126 και Apel, E. (2013). European monetary integration 1958-2002. London: Routledge σ. 10.

« Determined to work together to promote democracy on the basis of the fundamental rights recognized in the constitutions and laws of the Member States, in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the European Social Charter, notably freedom, equality and social justice.»

Με άλλα λόγια αναφέρεται πως τα κράτη μέλη της ΕΟΚ έχουν ως στόχο να εργαστούν από κοινού για προώθηση της Δημοκρατίας με βάση τα θεμελιώδη δικαιώματα όπως αυτά αναγνωρίζονται στα εθνικά συντάγματα και την εθνική νομοθεσία των μελών της, αλλά και στην σύμβαση για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών καθώς και στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, ιδίως της ελευθερίας, της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης.» Η διάταξη αυτή του προοιμίου θεμελιώνει για πρώτη φορά ρητά τα ανθρώπινα δικαιώματα, στο πρωτογενές κοινοτικό δίκαιο, αποκτώντας δεσμευτικό, για τα κράτη μέλη, χαρακτήρα.

Από την άλλη πλευρά, η Κοινότητα με αυτό το προοίμιο αναγνώρισε την αναγκαιότητα της λήψης μέτρων για την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και όχι μόνο την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αυτό σημαίνει ότι η Κοινότητα δραστηριοποιήθηκε δυναμικά στον τομέα αυτό, ακολουθώντας και το δρόμο των συμβάσεων που είχαν ήδη υπογραφεί στο πλαίσιο των Ηνωμένων Εθνών, αλλά και από το Συμβούλιο της Ευρώπης.

2.4 Η Συνθήκη του Μάαστριχτ

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ υπογράφηκε στις Φεβρουαρίου του 1992 ανάμεσα στα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και τέθηκε σε ισχύ την 1^η Νοεμβρίου του

1993. Η καινοτομία της Συνθήκης του Μάαστριχτ, η οποία ονομάστηκε η συνθήκη για την Ε.Ε. είναι πως θέσπισε το σύστημα των πυλώνων η Συνθήκη θέσπισε μια δομή των πυλώνων. Ο πρώτος πυλώνας είναι εκείνος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΚ), ο δεύτερος εκείνος της κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) και ο τρίτος εκείνος της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων (ΔΕΥ). Ο πρώτος πυλώνας έχει ένα υπερεθνικό χαρακτήρα, αλλά ο δεύτερος και ο τρίτος πυλώνας διατηρούν τον διακυβερνητικό τους χαρακτήρα. Όσον αφορά τον πρώτο πυλώνα, τονίζεται πως το κοινοτικό δίκαιο υπερέχει έναντι το εθνικού δικαίου των κρατών μελών σε περίπτωση σύγκρουσης.

Σε σύγκριση με άλλες συνθήκες της Κοινότητας που προαναφέραμε, η Συνθήκη του Μάαστριχτ δίνει ιδιαίτερη σημασία στο ζήτημα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία και τίθενται στο κέντρο του κοινοτικού δικαίου. Οι διατάξεις του προοιμίου έχουν περισσότερο συμβολικό παρά δεσμευτικό χαρακτήρα ωστόσο τόνισαν την ανάγκη αλλά κυρίως την υποχρέωση των κρατών μελών για το σεβασμό προς το ανθρώπινα δικαιώματα.²²

Όπως και σε άλλες ευρωπαϊκές συνθήκες όπως θα δούμε στη συνέχεια, η πρώτη αναφορά της Συνθήκης του Μάαστριχτ, σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα γίνεται στο προοίμιο, όπου τίθενται οι βασικές αρχές και οι στόχοι της συνθήκης. Ειδικότερα στο σημείο αυτό τα κράτη μέλη επιβεβαιώνουν «την προσήλωσή τους στις αρχές της ελευθερίας, Δημοκρατίας και σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών και του κράτους δικαίου.

²² Baderin, M. and Ssenyonjo, M. (2010). International human rights law. Aldershot: Ashgate Pub, σ. 252

Σύμφωνα με το άρθρο άρθρο F παρ. 2 η Ένωση σέβεται τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών που υπογράφηκε στη Ρώμη στις 4 Νοεμβρίου 1950, και όπως προκύπτουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών, ως γενικές αρχές του κοινοτικού δικαίου. Το άρθρο αυτό αναφέρει:

«The Union shall respect fundamental rights, as guaranteed by the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms signed in Rome on 4 November 1950 and as they result from the constitutional traditions common to the Member States, as general principles of Community law»

Επιπλέον, η παρ. 3 του ίδιου άρθρου ορίζει πως η Ένωση θα διαθέτει τα απαραίτητα μέσα για την επίτευξη των στόχων και την υλοποίηση της απαραίτητης πολιτικής στον τομέα αυτό. Με αυτή τη διάταξη διαφαίνεται πως τα ανθρώπινα δικαιώματα κατέχουν πλέον μία σημαντική θέση στην Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Κοινότητα.

Εξαιρετικά σημαντική είναι η αναφορά του άρθρου 49 της Συνθήκης στα ανθρώπινα δικαιώματα, το οποίο πλέον εξαρτά την ένταξη νέων κρατών μελών στην Κοινότητα, μόνο εφόσον σέβονται και εφαρμόζουν στις εσωτερικές και εξωτερικές τους σχέσεις τις βασικές αρχές που ορίζονται στο άρθρο 2, δηλαδή τις αρχές του σεβασμού της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κτλ. Αυτή είναι μία ιδιαίτερα σημαντική διάταξη η οποία επηρεάζει καθοριστικά το ποια κράτη μπορούν να γίνουν αποδεκτά στην ευρωπαϊκή οικογένεια. Σημαίνει με άλλα λόγια πως ένα κράτος που δεν σέβεται τις θεμελιώδεις ελευθερίες

των πολιτών του δεν μπορεί να γίνει μέλος της ΕΕ, και πως οι εθνικές κυβερνήσεις δεν μπορούν να δρουν ανεξέλεγκτα στον τομέα αυτό κατά των πολιτών τους και των δικαιωμάτων τους.

Το άρθρο 7 της Συνθήκης αναπτύσσει την διαδικασία η οποία μπορεί να ακολουθηθεί αυτή τη φορά κατά ενός κράτους μέλους το οποίο και θα βρεθεί να παραβιάζει κάποια από αυτές τις αρχές. Ειδικότερα προβλέπει πως θα λαμβάνονται ειδικά μέτρα από την Κοινότητα στην περίπτωση αυτή, τα οποία και αναφέρονται ακόμη και στην στέρηση ή προσωρινή αναστολή των δικαιωμάτων ψήφου ενός κράτους μέλους στο διακυβερνητικό όργανο του Συμβουλίου. Φυσικά και δεν πρόκειται για μία απλή διαδικασία. Ωστόσο δείχνει φανερά την αλλαγή της στάσης της Κοινότητας προς το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τόσο προς τρίτα κράτη όσο και προς τα ίδια τα κράτη μέλη.

2.5 Η Συνθήκη του Άμστερνταμ

Στη συνέχεια, η Συνθήκη του Άμστερνταμ, που υπεγράφη από τα κράτη μέλη το 1997, και τέθηκε σε εφαρμογή το 1999, ενίσχυσε την δέσμευση της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τα ανθρώπινα δικαιώματα και επιβεβαίωσε ρητώς ότι η ταυτότητα της Ευρωπαϊκής Ένωσης βασίζεται στη Δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η Συνθήκη διατυπώνει ρητά πως "η Ένωση βασίζεται στις αρχές της ελευθερίας, της Δημοκρατίας, το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών και του κράτους δικαίου, αρχές οι οποίες είναι κοινές στα κράτη μέλη."

Επιπλέον, μπορούν να επιβληθούν κυρώσεις σε ένα κράτος μέλος σε περιπτώσεις που διαπιστωθεί η «σοβαρή και διαρκής παραβίαση» αυτών των αρχών. Η Συνθήκη του

Αμστερνταμ δίνει επίσης έναν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στο Δικαστήριο της Ε.Ε. καθώς προσθέτει επίσης τη ρητά διατυπωμένη απαίτηση ότι το ΔΕΚ πρέπει να εξετάζει την εφαρμογή των εν λόγω προτύπων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και σε πράξεις των ευρωπαϊκών οργάνων και για τις οποίες το Δικαστήριο έχει δικαιοδοσία.²³ Η διάταξη αυτή η οποία ενσωματώθηκε στην συνθήκη του Άμστερνταμ, υιοθετεί την αρχή του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου ότι η συμμόρφωση με τα πρότυπα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι απαραίτητη προϋπόθεση για τη νομιμότητα και των πράξεων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και των θεσμικών της οργάνων. Οι πράξεις και οι αποφάσεις της Κοινότητας και των οργάνων της με άλλα λόγια τίθενται επίσης υπό τον έλεγχο του δικαστικού οργάνου της Ένωσης, στους τομείς όπου υπάρχει η αντίστοιχη αρμοδιότητα.²⁴

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ προχώρησε σε μία σειρά από τροποποιήσεις στη Συνθήκη του Μάαστριχτ και τις διατάξεις της. Από τις τροποποιήσεις αυτές δεν εξαιρέθηκε και ο τομέας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ειδικότερα η Συνθήκη που υπογράφηκε στο Άμστερνταμ τροποποίησε το άρθρο ΣΤ της Συνθήκης του Μάαστριχτ, εισάγοντας το άρθρο 6. Σύμφωνα με το άρθρο αυτό η Ε.Ε. «βασίζεται στις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών και του κράτους δικαίου, αρχές οι οποίες είναι κοινές για όλα τα κράτη μέλη».

Οι τροποποιήσεις αυτές αναδεικνύουν τα ανθρώπινα δικαιώματα ως μία γενική αρχή της Ε.Ε. Σε ένα μεγάλο βαθμό ο βαθμό, οι αρχές αυτές δεν είναι μια καινοτομία

²³ Alston, P., Bustelo, M. and Heenan, J. (1999). *The EU and human rights*. Oxford, England: Oxford University Press, σ. 6

²⁴ Alston, P., Bustelo, M. and Heenan, J. (1999). *The EU and human rights*. Oxford, England: Oxford University Press, σ. 795 και Shelton, D. (2008). *Regional protection of human rights*. New York: Oxford University Press σ. 53

για το ευρωπαϊκό πρωτογενές δίκαιο, ενώ ήδη έχουν διατυπωθεί και από το Δικαστήριο της Ε.Ε. σε προηγούμενες αποφάσεις του και νομολογία. Οι αρχές αυτές είχαν ήδη περιγραφεί και από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ με αντίστοιχες διατάξεις. Θέτοντας τα ανθρώπινα «θεμελιώδη δικαιώματα» ως μία από τις βασικές αρχές πάνω στις οποίες στηρίζεται η Ένωση, επιχείρησε να δώσει ώθηση στον τομέα αυτό τόσο σε επίπεδο πολιτικής όσο και σε επίπεδο δικαίου. Ειδικότερα οι διατάξεις της νέας Συνθήκης περιλαμβάνουν σημαντικά σημεία όπως τα ακόλουθα:

- *«Άρθρο 6 (πρώην άρθρου στ) της Συνθήκης της ΕΕ έχει τροποποιηθεί προκειμένου να παγιώσει την αρχή του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών·*
- *προβλέπεται μια διαδικασία για την αντιμετώπιση περιπτώσεων όπου ένα κράτος μέλος έχει παραβιάσει τις διατάξεις των αρχών στις οποίες βασίζεται η Ένωση?*
- *αποτελεσματικότερη δράση είναι να ληφθούν για την καταπολέμηση όχι μόνο διακρίσεις βάσει της εθνικότητας, αλλά και των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκεία πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού·*
- *εισάγονται νέες διατάξεις για την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών στη Συνθήκη για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας·*
- *άτομα χαίρουν μεγαλύτερης προστασίας όσον αφορά την επεξεργασία και την ελεύθερη κυκλοφορία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα.*

— η τελική πράξη συνοδεύεται από δηλώσεις σχετικά με την κατάργηση της θανατικής ποινής, σεβασμό για το καθεστώς των εκκλησιών και ή μη ομολογιακές οργανώσεις, καθώς και στις ανάγκες των ατόμων με αναπηρία.»²⁵

Η πρώτη καινοτομία της Συνθήκης του Άμστερνταμ είναι το άρθρο 7 παράγραφος 1 το οποίο και δίνει την αρμοδιότητα πλέον στην Κοινότητα να κρίνει εάν υφίσταται κάποια παραβίαση από τα κράτη μέλη ως προς τις αρχές που αναφέρονται στο άρθρο 6. Στην περίπτωση αυτή η Κοινότητα μπορεί να διατάζει την αναστολή ορισμένων δικαιωμάτων που απορρέουν από τις ίδιες τις διατάξεις της συνθήκης.

Η Συνθήκη του Άμστερνταμ ήταν καθοριστική για την εισαγωγή και την ενίσχυση της αρχής της ισότητας, ως αναπόσπαστο στοιχείο της Κοινοτικής νομοθεσίας. Η συνθήκη του Άμστερνταμ επέβαλε τη γενική υποχρέωση της Ένωσης να τηρεί και να σέβεται την αρχή αυτή σε όλες τις πράξεις και τις αποφάσεις της, και ειδικότερα να φροντίζει για την προώθηση της ισότητας και για την εξάλειψη των ανισοτήτων με βάση το φύλο, το θρήσκευμα ή άλλη αιτία. Περαιτέρω, επέκτεινε το πεδίο εφαρμογής της αρχής της ισότητας και έδωσε τη δυνατότητα στο Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης να αναλάβει δράση κατά των διακρίσεων με βάση τη φυλετική ή εθνική καταγωγή, τη θρησκεία και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις, την ύπαρξη αναπηρίας, ηλικία, ή εξαιτίας του γενετήσιου προσανατολισμού. Ως εκ τούτου, ένα τεράστιο δίκτυο κανονισμών που διέπουν την δράση των κρατών μελών σε τομείς που αφορούν το φύλο, τη φυλή, την ηλικία, τη θρησκεία και πίστη, το ζήτημα του γενετήσιου προσανατολισμού, και της αναπηρίας ενισχύθηκαν ακόμη περισσότερο μέσα από τη θεμελίωση όλων αυτών των δικαιωμάτων στο πρωτογενές κοινοτικό

²⁵ Eur-lex, (2015). Fundamental rights and non-discrimination. [online] Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:a10000> [Accessed 1 Sep. 2015].

δίκαιο. Βασική συνέπεια όλων αυτών είναι πως αφού η συνθήκη τέθηκε σε ισχύ, ακόμη και τα υποψήφια κράτη υποχρεούνται να σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα, Δημοκρατία και το κράτος δικαίου, παράγοντες οι οποίοι και αποτελούν πλέον βασική προϋπόθεση για την εισδοχή τους στην ΕΚ.²⁶

2.5 Η Συνθήκη της Νίκαιας

Η Συνθήκη της Νίκαιας αποτελεί ένα ιδιαίτερα σημαντικό βήμα ως προς την σχέση Ε.Ε. και ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Στις 26 Φεβρουαρίου 2001 υπεγράφη η Συνθήκη της Νίκαιας, η οποία κρίθηκε σκόπιμο να αναθεωρήσει ορισμένες από τις διατάξεις της Συνθήκης της Άμστερνταμ με σκοπό να προετοιμάσει την Ένωση για τις προκλήσεις της επόμενης διεύρυνσης, καθώς σύντομα θα ακολουθούσε η ένταξη της δέκα νέων μελών.

Ο στόχος της Συνθήκης, όπως αναφέρεται στο προοίμιό είναι "για να ολοκληρωθεί η διαδικασία η οποία ξεκίνησε από τη Συνθήκη του Άμστερνταμ όσον αφορά την προετοιμασία των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης ώστε να λειτουργήσουν αποτελεσματικά στο πλαίσιο μίας διευρυμένης Ένωσης. Η σημασία της Συνθήκης της Νίκαιας για τα ανθρώπινα δικαιώματα έγκειται στο γεγονός ότι τροποποιεί το άρθρο 7 της Συνθήκης του Άμστερνταμ, και εισάγει για πρώτη φορά τον Χάρτη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

²⁶ Birkinshaw, P. (2003). *European public law*. London: Butterworths LexisNexis, σ. 53 και Karanja, S. (2008). *Transparency and proportionality in the Schengen information system and border control co-operation*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers, σ. 75 και

Όπως προαναφέρθηκε, το άρθρο 7 της Συνθήκης του Άμστερνταμ αναφέρεται για πρώτη φορά στην επιβολή κυρώσεων εκ μέρους της κοινότητας προς κράτη μέλη τα οποία προβούν σε παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Σύμφωνα με την πρόβλεψη αυτή το Συμβούλιο «με ομοφωνία κατόπιν προτάσεως του ενός τρίτου του μέλους Κράτη μέλη ή από την Επιτροπή και κατόπιν σύμφωνης γνώμης του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου " μπορεί να διαπιστώσει εάν υπάρχει μία σοβαρή και διαρκής παραβίαση από ένα κράτος μέλος των αρχών περί θεμελιωδών δικαιωμάτων που μνημονεύονται στο άρθρο 6 της συνθήκης του Άμστερνταμ. Ωστόσο όπως έδειξε η πρακτική εφαρμογή της διάταξης αυτής, η επίκληση αυτής της διαδικασίας εναντίον οποιουδήποτε κράτους-μέλους ήταν μία ιδιαίτερη δύσκολη διαδικασία.²⁷

Η σημαντικότερη όμως συμβολή της συνθήκης της Νίκαιας στην εξέλιξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ε.Ε. ήταν η δημιουργία του χάρτη περί θεμελιωδών δικαιωμάτων, ενός εκτενούς καταλόγου ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, αστικών, πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων. Ωστόσο δεν ήταν δυνατό να επιτευχθεί ανάμεσα στα κράτη μέλη η απαραίτητη συναίνεση για τον δεσμευτικό χαρακτήρα που θα αποκτούσε το κείμενο αυτό. Η απόφαση των κρατών μελών ήταν ο χάρτης να μην αποκτήσει ένα δεσμευτικό χαρακτήρα, και σε έναν εμβληματικό συμβιβασμό τα κράτη μέλη ενέκριναν το χάρτη με τη μορφή μίας μη δεσμευτικής δήλωσης περί της προσήλωσης της Ε.Ε. και των μελών της στα ανθρώπινα δικαιώματα.²⁸

²⁷ O'Keeffe, D. and Twomey, P. (1999). Legal issues of the Amsterdam Treaty. Oxford: Hart Pub σ. 251-3

²⁸ Heffernan, L. (2002). The Treaty of Nice: Arming the Courts to Defend a European Bill of Rights?. Law and Contemporary Problems, 65(2), p.189.

2.6 Ο «Χάρτης των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών της ΕΕ»

Κομβικό σημείο στην εξέλιξη της ευρωπαϊκής νομοθεσίας στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν η θέσπιση του ομώνυμου «Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών της ΕΕ», ο οποίος και υιοθετήθηκε επίσημα στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Νίκαιας το 2000 με κοινή απόφαση η οποία λύθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο και την Επιτροπή. Ο Χάρτης Αρθρώνεται σε επτά κεφάλαια γύρω από τις οικουμενικές αξίες της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της ελευθερίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης, της υπηκοότητας και της δικαιοσύνης.

Πηγές του Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων των πολιτών της ΕΕ, είναι οι αρχές που πηγάζουν από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση ανθρωπίνων δικαιωμάτων του 1950, και ειδικότερες αρχές που προέκυψαν μετά την κοινή συνταγματική παράδοση των χωρών της ΕΕ. Ειδικότερα όμως ο περιλαμβάνει τα θεμελιώδη δικαιώματα των πολιτών της Ένωσης, σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο τα οποία και πηγάζουν από τον Κοινωνικό Χάρτη του Συμβουλίου της Ευρώπης και στον Κοινοτικό Χάρτη θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων. Τέλος όπως έχει παρατηρηθεί ο Χάρτης στηρίζεται επίσης σε πολλές αρχές οι οποίες και έχουν επισημανθεί από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου και του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Η αναγκαιότητα συγκρότησης ενός χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ε.Ε. κρίθηκε απαραίτητη καθώς για πολλές δεκαετίες τα δικαιώματα κάθε ατόμου εντός της ΕΕ, καθορίστηκαν σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, με διαφορετικούς τρόπους και σε διαφορετικές μορφές. Για το λόγο αυτό, η ΕΕ αποφάσισε να διευκρινίσει το καθεστώς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και να καταρτίσει ένα ενιαίο έγγραφο, το οποίο θα είναι επικαιροποιημένο σύμφωνα με τις προκλήσεις το οποίο έχει ενημερωθεί λαμβάνοντας

υπόψη τις αλλαγές στην κοινωνία, την κοινωνική πρόοδο και επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις.

Ο Χάρτης στο προοίμιό του αναφέρει:

*«Η Ένωση, έχοντας επίγνωση της πνευματικής και ηθικής κληρονομιάς της, εδράζεται στις αδιαίρετες και οικουμενικές αξίες της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης· ερείδεται στις αρχές της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Η Ένωση τοποθετεί τον άνθρωπο στην καρδιά της δράσης της, καθιερώνοντας την ιθαγένεια της Ένωσης και δημιουργώντας ένα χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης.»*²⁹

Για το σκοπό αυτό διακηρύσσεται πως στόχος της Ε.Ε. είναι να διαφυλάξει αλλά και να αναπτύξει τις αξίες αυτές και θεωρεί απαραίτητο να λάβει νομοθετική δράση για την ενίσχυση της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου μέσα από τη θέσπιση του Χάρτη. Ειδικότερα ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων περιλαμβάνει το σύνολο των δικαιωμάτων όπως αυτά κατοχυρώνονται στην διεθνή έννομη τάξη, στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, αλλά και όπως έχουν προσδιοριστεί και αναγνωριστεί από τη νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ. Παράλληλα οι συντάκτες του Χάρτη έχουν λάβει υπόψη τους και την εσωτερική έννομη τάξη των κρατών μελών, καθώς και τα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα και ελευθερίες στο εσωτερικό των κρατών μελών.

Ο Χάρτης παρουσιάζει μια ευρεία σειρά από ατομικά δικαιώματα και ελευθερίες, ενώ για πρώτη φορά υπάρχουν ρυθμίσεις για ζητήματα τα οποία εμπίπτουν

29

στα δικαιώματα τρίτης γενιάς όπως η προστασία των προσωπικών δεδομένων,³⁰ η βιοηθική,³¹ και η διαφάνεια στη διοίκηση. Παράλληλα οι διατάξεις του Χάρτη ακολουθούν τις διατάξεις και το πνεύμα της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα ανθρώπινα δικαιώματα που έχει υπογραφεί στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης. Όταν ο Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που απορρέουν από την παρούσα σύμβαση, τα δικαιώματα αυτά έχουν την ίδια έννοια και ακτινοβολία.

Οι διατάξεις του χάρτη απευθύνονται:

στα όργανα και τους οργανισμούς της ΕΕ λαμβάνοντας δεόντως υπόψη την αρχή της επικουρικότητας και

στις εθνικές αρχές μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της ΕΕ, το οποίο ισχύει όταν εφαρμόζεται από τα κράτη μέλη και τα όργανά τους, μία οδηγία ή έναν κανονισμό της Ε.Ε. Ο περιορισμός αυτός υπολείπεται της νομολογίας του ΔΕΚ σχετικά με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στο ότι καταλείπει εκτός του πεδίου εφαρμογής του Χάρτη όλους εκείνους τους τομείς στους οποίους τα κράτη, χωρίς να εφαρμόζουν άμεσα κανόνες της Ενωσιακής έννομης τάξης, δεσμεύονται όμως από αυτήν: υγεία, παιδεία, κοινωνική ασφάλιση, φορολογία είναι μερικά από τα παραδείγματα με σημαντικές επιπτώσεις για τα θεμελιώδη δικαιώματα.³²

Παράλληλα σε περιπτώσεις όπου ο Χάρτης δεν ισχύει, η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι εγγυημένη από τα εθνικά συντάγματα ή τις

³⁰ González Fuster, G. (2014). The Emergence of Personal Data Protection as a Fundamental Right of the EU. Cham: Springer International Publishing σ.

³¹ Rosenfeld, M. and Sajó, A. (2012). The Oxford handbook of comparative constitutional law. Oxford, U.K.: Oxford University Press. Σ. 1145

³² Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ύστερα από τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισσαβόνας Βασίλης Χατζόπουλος* <http://www.constitutionalism.gr/site/wp-content/uploads/2013/06/XARTHSLISABONAS.pdf>

συνταγματικές παραδόσεις των κρατών μελών της ΕΕ καθώς και των σχετικών διεθνών συμβάσεων που έχουν επικυρώσει.

Την 1η Δεκεμβρίου 2009, με την έναρξη ισχύος της Συνθήκης της Λισαβόνας, ο Χάρτης έγινε νομικά δεσμευτικός για τα θεσμικά όργανα της ΕΕ και στις εθνικές κυβερνήσεις, ακριβώς όπως οι ίδιες οι συνθήκες της ΕΕ. Ο Χάρτης θεμελιωδών δικαιωμάτων περιλαμβάνει ένα εισαγωγικό προοίμιο και 54 άρθρα που κατανέμονται σε 7 κεφάλαια:

Το 1ο Κεφάλαιο αναφέρεται στην ανθρωπινή αξιοπρέπεια. Σε αυτό το δικαίωμα περιλαμβάνεται σύμφωνα με το χάρτη η ανθρωπινή αξιοπρέπεια, το δικαίωμα στη ζωή, το δικαίωμα στην ακεραιότητα του προσώπου, η απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης, η απαγόρευση της δουλείας και της καταναγκαστικής εργασίας.

Το 2ο Κεφάλαιο αναφέρεται στο δικαίωμα στην ελευθερία. Το δικαίωμα αυτό αποτελείται από το ειδικότερο δικαίωμα στην ελευθερία και την ασφάλεια, τον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής, την προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, το δικαίωμα γάμου και δικαίωμα ίδρυσης οικογένειας, ελευθερία σκέψης συνείδησης και θρησκείας, ελευθερία έκφρασης και πληροφόρησης, ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι, ελευθερία των τεχνών και των επιστημών, δικαίωμα εκπαίδευσης, επαγγελματική ελευθερία και δικαίωμα στην εργασία, ελευθερία ίδρυσης επιχείρησης δικαίωμα ιδιοκτησίας, δικαίωμα ασύλου, προστασία σε περίπτωση απομάκρυνσης, επαναπροώθησης και απέλασης.

Το 3ο κεφάλαιο αναφέρεται στο δικαίωμα της ισότητας, το οποίο εκφράζεται με το την ισότητα έναντι του νόμου, τη μη διάκριση, το σεβασμό στην πολιτισμική, θρησκευτική

και γλωσσική πολυμορφία, την καθιέρωση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών, τα δικαιώματα ευάλωτων κοινωνικών ομάδων όπως τα δικαιώματα του παιδιού, τα δικαιώματα των ηλικιωμένων καθώς και για την ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες.

Το 4ο Κεφάλαιο αναφέρεται στο δικαίωμα της αλληλεγγύης. Το δικαίωμα αυτό είναι πολυσύνθετο και περιλαμβάνει έννοιες όπως: το δικαίωμα στην πληροφόρηση και στη διαβούλευση με τους εργαζομένους στο πλαίσιο της επιχείρησης, δικαίωμα διαπραγματεύσεων και συλλογικών ενεργειών, δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας, προστασία έναντι αδικαιολόγητης απόλυσης, δίκαιοι και ισότιμοι όροι εργασίας, απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και προστασία των εργαζόμενων νέων, οικογενειακή και επαγγελματική ζωή, κοινωνική ασφάλεια και κοινωνική αρωγή, προστασία της υγείας, πρόσβαση σε υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος, προστασία του περιβάλλοντος, προστασία των καταναλωτών.

Το 5ο κεφάλαιο αντιμετωπίζει το φλέγον ζήτημα της ιθαγένειας. Ειδικότερα περιλαμβάνει διατάξεις σχετικά με το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι κατά τις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και τις δημοτικές εκλογές, δικαίωμα χρηστής διαχείρισης, δικαίωμα πρόσβασης στα έγγραφα, Ευρωπαίος Διαμεσολαβητής, δικαίωμα αναφοράς, ελεύθερη κυκλοφορία και διαμονή, διπλωματική και προξενική προστασία.

Το 6ο κεφάλαιο αναφέρεται στην διάσταση της δικαιοσύνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην Ε.Ε. Περιλαμβάνει το δικαίωμα πραγματικής προσφυγής και αμερόληπτου δικαστηρίου, το τεκμήριο αθωότητας και τα δικαιώματα υπεράσπισης, τις αρχές νομιμότητας και αναλογικότητας αξιόποινων πράξεων και ποινών, το

δικαίωμα του προσώπου να μην δικάζεται ή να μην τιμωρείται ποινικά δύο φορές για την ίδια αξιόποινη πράξη.

Το τελευταίο κεφάλαιο υπ' αριθμόν 7 περιλαμβάνει ειδικότερες διατάξεις.

2.7 Η Συνθήκη της Λισαβόνας

Την 1η Δεκεμβρίου 2009 υπογράφηκε από τα κράτη μέλη της Ε.Ε. η Συνθήκη της Λισαβόνας, μέσα από την οποία η Ευρωπαϊκή Ένωση απέκτησε νομική προσωπικότητα, η οποία της έδωσε τη δυνατότητα να αποκτήσει πλήρεις αρμοδιότητες και ανέλαβε τις αρμοδιότητες που είχε προηγουμένως η Ευρωπαϊκή Κοινότητα σε νομικό επίπεδο. Με τη Συνθήκη της Λισαβόνας διατηρούνται ήδη τα κεκτημένα δικαιώματα και παράλληλα καθιερώνονται ορισμένα νέα. Ειδικότερα, η Συνθήκη εγγυάται τις ελευθερίες και τις αρχές που καθορίζονται στο Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων και καθιστά νομικά δεσμευτικές τις διατάξεις του εν λόγω Χάρτη σχετικά με τα αστικά, τα πολιτικά, τα οικονομικά και τα κοινωνικά δικαιώματα.³³

Βασικός πυλώνας της συνθήκης της Λισαβόνας ήταν να δημιουργήσει μία Ευρώπη των δικαιωμάτων και των αξιών, της ελευθερίας, της αλληλεγγύης και της ασφάλειας. Για το σκοπό αυτό η Συνθήκη θέτει ως στόχο της την προώθηση των αξιών της Ένωσης και προχώρησε στην ενσωμάτωση του Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων στο πρωτογενές δίκαιο της Ε.Ε.

Ο πρώτος τομέας όπου αναφέρεται η Συνθήκη της Λισαβόνας είναι η προώθηση των δημοκρατικών αξιών. Όπως αναφέρει το κείμενο της Συνθήκης: «Η

³³ <http://www.ministryofjustice.gr/site/el.aspx>

Ένωση, έχοντας επίγνωση της πνευματικής και ηθικής κληρονομιάς της, εδράζεται στις αδιαίρετες και οικουμενικές αξίες της αξιοπρέπειας του ανθρώπου, της ελευθερίας, της ισότητας και της αλληλεγγύης· ερείδεται στις αρχές της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου» Παράλληλα μέσα από τη Συνθήκη της Λισαβόνας εγγυώνται και κατοχυρώνονται τα κεκτημένα δικαιώματα των πολιτών της Ε.Ε., ενώ θεσμοθετούνται και κατοχυρώνονται και νέα. Μέσα από τη Συνθήκη της Λισαβόνας κατοχυρώνονται οι ελευθερίες και τις αρχές οι οποίες είχαν συμπεριληφθεί στο Χάρτη θεμελιωδών δικαιωμάτων και μετά την απόρριψη της συνταγματικής συνθήκης, αποκτούν πλέον δεσμευτικό χαρακτήρα. Η συνθήκη της Λισαβόνας εγγυάται και ενισχύει την πολιτική, οικονομική και κοινωνική ελευθερία των Ευρωπαίων πολιτών.

Όπως σχολιάζει ο Β. Χατζόπουλος «ο Χάρτης τελικά εντάχθηκε στη Συνταγματική Συνθήκη μετά τις Γενικές Αρχές, ως το μέρος II αυτής στη φυσική θέση ενός χάρτη δικαιωμάτων σε οποιοδήποτε κείμενο συνταγματικής φύσης. Ύστερα από το ναυάγιο της Συνταγματικής Συνθήκης και στα πλαίσια του εξορκισμού κάθε στοιχείου που να παραπέμπει σε αυτήν, ο Χάρτης «περιορίστηκε» σε παράρτημα της Συνθήκης της Λισαβόνας, το περιεχόμενο του οποίου καθίσταται δεσμευτικό βάσει του άρθρου 6(1) της Συνθήκης για την ΕΕ». ³⁴

2.8 Η σταδιακή προσέγγιση μεταξύ Ευρωπαϊκών Θεσμών και ΑΔ

Όπως προσφυώς παρατηρεί ο John Rawls «η δικαιοσύνη είναι η πρωταρχική αρετή κάθε κοινωνικού θεσμού». ³⁵ Ωστόσο, σε πλείστες όσες περιπτώσεις οι θεωρίες περί δικαιοσύνης όσο και περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων παραβλέπουν τη σημαντικότερη

³⁴ Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ύστερα από τη θέση σε ισχύ της Συνθήκης της Λισαβόνας Βασίλης Χατζόπουλος* <http://www.constitutionalism.gr/site/wp-content/uploads/2013/06/XARTHSLISABONAS.pdf>

³⁵ Rawls, J. (2005). A theory of justice. Cambridge, Mass.: Belknap Press. 3.

παράμετρο, ήτοι εκείνη των σχέσεων που αναπτύσσονται στο πλαίσιο ορισμένης αγοράς και των όσων εξαρτήσεων οδηγούν σε στρεβλώσεις ικανές να καταστήσουν τις εθνικές και διεθνείς περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων πρόνοιες γράμμα κενό ή άσκηση επί αδυνάτων.³⁶ Εντός υπερεθνικών δε συστημάτων, όπως εκείνο της ΕΕ η προτεραιότητα την οποίαν αποκτά η προστασία των ΑΔ έναντι των οικονομοτεχνικών εκτιμήσεων οι οποίες το πρώτον κατέστησαν αναγκαία τη σύσταση της Ένωσης καθίσταται κεφαλαιώδης, ενόψει της ιδιαίτερης διαπάλης μεταξύ των οραμάτων οικονομικής ολοκλήρωσης και των αρχών του σεβασμού και της προστασίας των θεμελιακών ανθρωπίνων ελευθεριών.³⁷

Κατά την κλασική αποστροφή της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη «κάθε πολιτεία η οποία αδυνατεί να εγγυηθεί την προστασία των ΑΔ [...] δεν είναι μια συνταγματική πολιτεία».³⁸ Στον αντίποδα το ίδιο το ΔΕΕ, επιβεβαιώνοντας τον συνταγματικό χαρακτήρα της Ένωσης νομολόγησε ότι η ΕΕ ως ένωση δικαίου εδράζεται στην κυριαρχία του Νόμου, υπό την έννοια ότι κανένα κράτος μέλος και κανένα εκ των θεσμικών της οργάνων δεν δύναται να αποφύγουν τον έλεγχο των πράξεών τους υπό το φως των συνταγματικής περιωπής κειμένων της Ένωσης, ήτοι των ιδρυτικών Συνθηκών.³⁹

³⁶ E.-U. Petersman, “Theories of Justice, Human Rights, and the Constitution of international markets” (2003) 37 Loyola L.A. Law Review 407.

³⁷ E.-U. Petersman, “Constitutional Economics, Human Rights, and the Future of the WTO” (2003) 58 Swiss R of Intl Econ. Relations 49.

³⁸ Déclaration des droits de l’homme et du citoyen de 1789, Art. 16.

³⁹ ECJ, Case C-294/83, *Les Verts*, [1986] ECR 1393, 1365.

Η ΕΕ έχει αποδώσει ιδιαίτερη βαρύτητα το πεδίο της κατοχύρωσης και προστασίας των ΑΔ τουλάχιστον από τη δεκαετία του 1970 κι εντεύθεν. Σε επίπεδο πολιτικό, αλλά και κανονιστικό, τα ΑΔ και η εγγυήσεις τους επιχειρήθηκε να ενσωματωθούν στην έννομη τάξη της Ένωσης ως δομική αρχή,⁴⁰ κοινή για το σύνολο των κρατών-μελών κι εν πολλοίς αναντίρρητη, παρά ως νεωτερισμός εκτός του γράμματος των ιδρυτικών Συνθηκών, του οποίου η αναγνώριση θα απαιτούσε την τήρηση των αναθεωρητικών διαδικασιών.⁴¹

2.8.1. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Το ΕΚ, το μόνο αιρετό όργανο της ΕΕ, υπήρξε και εξακολουθεί έως σήμερα να λειτουργεί ως το θεμελιωδέστερο όργανο προώθησης των πολιτικών της Ένωσης περί ΑΔ. Αν και οι ιδρυτικές συνθήκες δεν παρέχουν ειδική αρμοδιότητα στο πεδίο της προστασίας των θεμελιωδών ελευθεριών,⁴² το Κοινοβούλιο κατόρθωσε να επεκτείνει τη δράση του στον τομέα τούτο. Το κατόρθωσε δε αυτό μέσω μιας σειράς κειμένων του ηπίου δικαίου, αποφάσεων, εκθέσεων και ερωτηματολογίων, των οποίων η συμβολή είναι σήμερα αναντίρρητη.⁴³

⁴⁰ Ph. Alston, J. H. Weiler, “An Ever Closer Union” in *Need of a Human Rights Policy: The European Union & Human Rights*, στο Ph. Alston (ed.), *The EU and Human Rights* (Oxford University Press, 1999) 28.

⁴¹ M. Meehan, “(Un)Chartered Waters: The Legal Background to Fundamental Rights Protection in the EU”, in K. Feus (ed), *An EU Charter of Fundamental Rights: Text and Commentaries*, (Federal Trust Series, 2000) 80.

⁴² E. Boumans, M. Norbarts, “*The EU and Human Rights*,” (1989) 7 *Netherlands QHR* 36-56.

⁴³ R. Reinhard, S. Loussegger, “The Role of the European Parliament; Past and Future,” στο *The EU and Human Rights* 800-823.

Το ΕΚ έχει προσπαθήσει να επηρεάσει θετικά την έκβαση αρκετών πρωτοβουλιών που ενισχύουν την συνταγματοποίηση της ΕΕ εν όλω, με αποτέλεσμα την ιδιαίτερη έμφαση στο πεδίο των ΑΔ ως συνταγματικών εγγυήσεων δράσης της Ένωσης.⁴⁴ Η αρχή έγινε με την Κοινή Διακήρυξη περί θεμελιωδών δικαιωμάτων της 5^{ης}/4/1977. Αυτό το νομικώς μη δεσμευτικό κείμενο υπήρξε η πρώτη απόπειρα του Κοινοβουλίου να ενσωματώσει τα ΑΔ στην έννομη τάξη της Ένωσης.⁴⁵ Η Διακήρυξη επιχείρησε να προσδώσει νομιμοποίηση θεσμική αλλά και πολιτική στη νομολογία των δικαιοδοτικών οργάνων της Ένωσης, τα οποία αντιλαμβανόμενα το κενό στην κατοχύρωση και προστασία των ΑΔ εντός του συστήματός της από πολύ νωρίς προσέφυγαν στο πλαίσιο του ΣΕ και της ΕΣΔΑ.⁴⁶ Εξάλλου του ΕΚ έχει αναλάβει σημαντικές δράσεις στο πεδίο των εξωτερικών σχέσεων της Ένωσης αποβλέποντας στην ενίσχυση της συνεργασίας με τρίτες χώρες επί σκοπώ σύνδεσης της οικονομικής συνεργασίας με την αναβάθμιση του επιπέδου προστασίας των θεμελιωδών ελευθεριών.⁴⁷

Στην αυτή κατεύθυνση, το Κοινοβούλιο έχει προωθήσει από μακρού χρόνου σειρά πολιτικών με σκοπό την εγκαθίδρυση ενός οργανικού δεσμού μεταξύ της οικονομικής συνεργασίας τρίτων πολιτειών με την ΕΕ και της προάσπισης των ΑΔ ιδίως σε χώρες και συστήματα όπου το άτομο και οι ελευθερίες του παραμένουν στο

⁴⁴ Ibid. 805.

⁴⁵ OJ 103, 27-4-1977.

⁴⁶ R. Reinhard, S. Lousseger, “The Role of the European Parliament; Past and Future,” στο *The EU and Human Rights* 805.

⁴⁷ L. Bartels, “The European Parliament's Role in Relation to Human Rights in Trade and Investment Agreements” [2014] EPS 12 επ.

περιθώριο των προνοιών της έννομης τάξης και του πολιτικού συστήματος.⁴⁸ Εν τέλει, η λειτουργία της Υπο-επιτροπής των ΑΔ έχει δώσει τη δυνατότητα στο ΕΚ να λάβει θέση επίσημα έναντι σωρείας περιπτώσεων όπου τα ΑΔ έχουν παραβλεφθεί ή υποστεί δριμείες παραβιάσεις, δίδοντας κατ' αυτόν τον τρόπο τη δυνατότητα σε θεσμικούς μη κρατικούς δρώντες να αναζητήσουν και να βρουν στο πρόσωπο της ΕΕ έναν κρατιό σύμμαχο έναντι της κρατικής αυθαιρεσίας.⁴⁹

2.8.2 Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και το Συμβούλιο

Ήδη υπό το κράτος της Συνθήκης του Άμστερνταμ η Επιτροπή συνδέθηκε αδιάρρηκτα με την ευρωπαϊκή πολιτική ολοκλήρωσης στο πεδίο των ΑΔ. Το έργο της Επιτροπής έχει περαιτέρω οδηγήσει σε σημαντική σύγκλιση μεταξύ της ενωσιακής έννομης τάξης και της ΕΣΔΑ.⁵⁰ Δεν πρέπει, μάλιστα, να παραγνωρίζεται ότι χάρη στο έργο της Επιτροπής και τις εργώδεις αυτής διαβουλεύσεις με το Συμβούλιο της Ευρώπης κατέστη δυνατή η ολοκλήρωση του κειμένου της Επιτροπής Steering, το οποίο αποτελεί τον βασικό οδηγό για την εναρμόνιση μεταξύ ενωσιακής δικαιοταξίας και ρυθμίσεων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης με περαιτέρω σκοπό την ολοκληρωτική ένταξη της ΕΣΔΑ στο Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.⁵¹

Το δε Συμβούλιο ήταν εκείνο που υιοθέτησε τον Χάρτη Θεμελιωδών Ελευθεριών και οδήγησε το Δίκαιο της Ένωσης σε μιαν πραγματική κοσμογονία στο

⁴⁸ M. Bultermann, “Human Rights in Treaty Relations of the EC” (2001) Sch. HR RS 64.

⁴⁹ S. Bowler, D. M. Farrell, “The Organizing of the European Parliament: Committees, Specialization and Co-ordination” (1995) 25 BJPS 219.

⁵⁰ M. Lindfelt, “The Implications of the Proposed EU Charter of Fundamental Rights” [2001] IHR AAU 64.

⁵¹ F. Ippolito, S. Velluti, “The Relationship between CJEU and ECtHR” στο K. Dzehtsiarou, Th. Konstadinides (eds.), *Human Rights Law in Europe* (Routledge, 2014) 156, 181.

πεδίο της κατοχύρωσης και προστασίας των ΑΔ.⁵² Αν και η νομική δεσμευτικότητα του Χάρτη αποτελεί συνάρτηση παραγόντων με εξωθεσμικό πρόσημο, η εισδοχή του στο Δίκαιο της Ένωσης προετοίμασε τον δρόμο για την ολοσχερή σύνδεση των ευρωπαϊκών θεσμών με το πεδίο των θεμελιωδών ελευθεριών και την ένταξη ενός καταλόγου δικαιωμάτων στον σκληρό πυρήνα του ενωσιακού συνταγματικού corpus. Εξάλλου, στην πρώιμη φάση ανάπτυξης του ενωσιακού πλαισίου προστασία των ΑΔ, το Συμβούλιο παρείχε το πρώτο συνεκτικό πλαίσιο ανάπτυξης ενός συμπαγούς δόγματος συμπερίληψης των κανόνων περί θεμελιωδών ελευθεριών στο επίκεντρο του ευρωπαϊκού κεκτημένου.⁵³ Δεν πρέπει, περαιτέρω, να παραγνωρισθεί ότι η δράση του Συμβουλίου, σε επίπεδο πολιτικό αλλά και θεσμικό, ήταν εκείνη που οδήγησε στην δημιουργία ενωσιακών γραφειοκρατικών δρώντων με αποκλειστική εντολή την ενασχόληση με την προστασία και την ποιότητα αυτής στο πεδίο των θεμελιωδών ελευθεριών, όπως οι COHOM και FRA, παρέχοντας –κατ’ αυτόν τον τρόπο στην Ένωση– ένα υπηρεσιακό πλαίσιο για την εφαρμογή των ανθρωποκεντρικών της πολιτικών στοχεύσεων.

2.8.3 Το Δικαστήριο της ΕΕ

Όπως εύστοχα παρατηρείται αρχικά τα όρια μεταξύ της ευρωπαϊκής δικαιοδοσίας επίλυσης διαφορών αναγόμενων στην εφαρμογή των κανόνων της κοινής αγοράς και εκείνης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν ευχερής. Το Δικαστήριο του Λουξεμβούργου ήταν αρμόδιο για την ενοποίηση των οικονομιών ενώ το Δικαστήριο

⁵² Peers, S. and Ward, A. (2004). The European Union Charter of Fundamental Rights. Oxford: Hart Pub.

⁵³ Meeting of Heads of States and Governments, Copenhagen (14/15 Dec. 1973), EC Bulletin 12.1973.

του Στρασβούργου για την εφαρμογή του Ευρωπαϊκού Δικαίου των ΑΔ.⁵⁴ Εντούτοις, από πολύ νωρίς το Δικαστήριο της ΕΕ άρχισε να αναπτύσσει αυτοτελώς και πρωτογενώς τα δικά του νομολογιακά δόγματα για τις θεμελιώδεις ελευθερίες στον κοινό χώρο δικαιοσύνης και ασφάλειας. Ήδη τη δεκαετία του 1970 έκρινε ότι οι τότε Ευρωπαϊκές Κοινότητες όχι μόνον δεσμεύονταν από το Δίκαιο των ΑΔ, αλλά ακόμη περισσότερο ότι παραβιάσεις του τελευταίου τούτου μπορούσαν να ιδρύσουν νομική βάση προσφυγής ενώπιον των δικαιοδοτικών οργάνων των Κοινοτήτων.⁵⁵

Η νομολογία της *Internationale Handelsgesellschaft* αποτελεί το εναρκτήριο λάκτισμα για μια μακρά και πλούσια σειρά αποφάσεων αναγνώρισης του status αλλά και της σημασίας του Δικαίου των ΑΔ για την έννομη τάξη της Ένωσης. Ωστόσο, έως την υιοθέτηση του Χάρτη Θεμελιωδών Ελευθεριών, η Ένωση δεν διέθετε ένα συνταγματικής υφής κείμενο με κατάλογο δικαιωμάτων κατά το πρότυπο των εθνικών συνταγμάτων και όπως είναι γνωστό μέχρι σήμερα δεν έχει προσχωρήσει στην ΕΣΔΑ.⁵⁶ Ωστόσο, ήδη επί της *Handelsgesellschaft*, το Δικαστήριο δέχθηκε ότι το Δίκαιο των ΑΔ εντάσσεται στον πυρήνα του Δικαίου της Ένωσης υπό τον τύπο των γενικών αρχών κοινών για τις συνταγματικές παραδόσεις όλων των κρατών-μελών.⁵⁷ Μεταγενέστερα, κι ενόψει της ιδιαίτερης διάδοσης της οποίας γνώρισε η ΕΣΔΑ μεταξύ των κρατών-μελών, το Δικαστήριο προσέβλεψε στις ρυθμίσεις αυτής προκειμένου να ανεύρει γενικές κανονιστικές κατευθυντήριες ικανές να εφαρμοστούν στο πλαίσιο του

⁵⁴ S. Douglas-Scott, “A Tale of Two Courts” (2006) 43 CMLR 629.

⁵⁵ ECJ, Case C-11/70, *Internationale Handelsgesellschaft*, [1970] ECR 1125.

⁵⁶ ECJ, Avis 2/94, *Accession by the Community to the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* [1996] ECR I-1759 και Avis C-2/13, *Opinion pursuant to Article 218(11) TFEU*, ECLI:EU:C:2014:2454.

⁵⁷ *Internationale Handelsgesellschaft* §§3-4.

Δικαίου της Ένωσης με σκοπό την πληρέστερη και αποτελεσματικότερη προστασία των ΑΔ.⁵⁸ Χρειάστηκαν, βέβαια, αρκετές δεκαετίες προκειμένου το Δικαστήριο να αποφανθεί ότι όχι μόνον τα όργανα της Ένωσης υπέχουν υποχρεώσεις σεβασμού των ΑΔ αλλά κι ότι ενδέχεται να προβούν σε παραβιάσεις αυτών ικανές να θεμελιώσουν βάση ευθύνης και επανόρθωσης.⁵⁹

Στη νεώτερη, πάλι, νομολογία του το Δικαστήριο επεχείρησε να βρει τη χρυσή τομή μεταξύ της υποχρέωσης σεβασμού και αποτελεσματικής εγγύησης των ΑΔ και της αναγκαιότητας προάσπισης των συμφερόντων της ΕΕ. Έτσι στην *Kadi*⁶⁰ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι οι εκτιμήσεις του Δικαίου των ΑΔ δεν μπορούν εν ταυτώ να οδηγήσουν και σε πλήρη αναίρεση των πολιτικών επιλογών της Ένωσης· εκείνο που επιβάλλουν είναι η εγκαθίδρυση ενός συνεκτικού πλαισίου διαδικαστικών εγγυήσεων και ελέγχου των πολιτικών αποφάσεων στη βάση συμπαγών νομικών κριτηρίων.

Περαιτέρω, δεν πρέπει να παραγνωρισθεί η διαρκώς ενισχυόμενη εποπτική αρμοδιότητα του Δικαστηρίου επί των κρατών-μελών ως αποκεντρωμένων μονάδων εφαρμογής και εκπλήρωσης του περιεχομένου των ενωσιακών κανόνων.⁶¹ Παρά την υπεροχή του Ενωσιακού Δικαίου, το Δικαστήριο δεν έχει διστάσει να αναφερθεί ευθέως στις περί ΑΔ πρόνοιες του εσωτερικού συντάγματος και της κείμενης νομοθεσίας αντιστρέφοντας εν τοις πράγμασιν τις κανονιστικές σχέσεις ενωσιακής και

⁵⁸ ECJ, Case C-36/75, *Rutili*, [1975] ECR 1219.

⁵⁹ ECJ, Case C- 185/95, *Baustahlgewebe*, [1998] ECR I-8417.

⁶⁰ ECJ, Joined Cases C-402/05 P & C-415/05 P, *Yassin Abdullah Kadi*, [2008] ECR I-6351 και Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P & C-595/10 P, *European Commission & alt v. Yassin Abdullah Kadi*, ECLI:EU:C:2013:518.

⁶¹ Πρβλ. ECJ, Case C-5/88, *Wachauf*, [1989] ECR 2609.

εθνικής έννομης τάξης με σκοπό την αποτελεσματική δικαιοδοτική εγγύηση των θεμελιωδών ελευθεριών. Μέσα από την νομολογιακή ερμηνεία των προβλέψεων του Ενωσιακού Δικαίου επί ζητημάτων κοινής αγοράς και ανταγωνισμού, το Δικαστήριο εξακτίνωσε –ήδη από αρκετά παλαιά– τόσο το πεδίο υλικής εφαρμογής των εγγυήσεων του Δικαίου της Ένωσης όσο και τη δική του εποπτική αρμοδιότητα επί θεμάτων απομένων του σεβασμού και της προστασία των ΑΔ.⁶² Ακόμη όμως και υπό αυτά τα δεδομένα, αμιγώς υποθετικές περιπτώσεις εφαρμογής του Δικαίου της Ένωσης δεν δικαιολογούν επεμβάσεις στον πυρήνα της αρμοδιότητας των κρατών-μελών, ακόμη κι αν έμμεσα οι ενέργειές τους παραβλάπτουν το ενωσιακό κεκτημένο ελευθεριών.⁶³ Εν κατακλείδι, δεν μπορεί να παραβλεφθεί ότι μέσα από την νομολογιακή επεξεργασία των κανόνων περί ΑΔ η ενωσιακή έννομη τάξη έχει πλουτίσει όχι μόνον σε επίπεδο δογματικό αλλά και στο πεδίο της ζώσας πραγματικότητας προστασίας και προαγωγής των θεμελιωδών ελευθεριών.⁶⁴

⁶² ECJ, Case C-260/89, *ERT*, [1991] ECR I-2925.

⁶³ ECJ, Case C-299/95, *Kremzow*, [1997] ECR I-2629.

⁶⁴ P. Gragl, *The Accession of the European Union to the European Convention on Human Rights* (Hart, 2013) 17 επ.

Κεφάλαιο 3^ο Τα Ανθρώπινα Δικαιώματα στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Πολιτικής

1. Η πολιτική της Ε.Ε. και τα ανθρώπινα δικαιώματα

Η νομική δέσμευση της Ε.Ε. όσον αφορά την προώθηση και την προάσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι αδιαμφισβήτητη. Εξαιρετικά σημαντική είναι ωστόσο και η δράση της Ένωσης όσον αφορά τον τομέα της πρακτικής εφαρμογής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε επίπεδο πολιτικής.

Ειδικότερα λίγοι θα διαφωνούσαν με τη σημαντική δράση που έχει επιδείξει η Ε.Ε. όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα. Σε επίπεδο κρατών μελών η νομοθεσία εφαρμόζεται υποχρεωτικά από τα κράτη μέλη, ενώ η Επιτροπή δέχεται και εξετάζει έναν σημαντικό όγκο καταγγελιών, οι οποίες διερευνώνται και εάν κριθεί απαραίτητο γίνονται οι απαραίτητες συστάσεις προς τα κράτη μέλη. Οι κάτοικοι των κρατών μελών της Ε.Ε. απολαμβάνουν ένα υψηλό επίπεδο ελευθεριών, οι οποίες πλέον εκτός από τη συνταγματική τους κατοχύρωση στην εθνική έννομη τάξη, κατοχυρώνονται και από το ευρωπαϊκό δίκαιο.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναλάβει ισχυρή δέσμευση για την προαγωγή και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου.

Ειδικότερα σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή οι κύριοι στόχοι της Ε.Ε. στον τομέα αυτό είναι να :

- προάγει τα δικαιώματα των γυναικών, των παιδιών, των μειονοτήτων και των εκτοπισθέντων ατόμων

- αντιτίθεται στη θανατική ποινή, τα βασανιστήρια, την εμπορία ανθρώπων και τη διακριτική μεταχείριση
- προασπίζει τα πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά δικαιώματα
- υπερασπίζεται τον οικουμενικό και αδιαίρετο χαρακτήρα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αναπτύσσοντας ενεργό συνεργασία με χώρες-εταίρους, διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς, καθώς και ομάδες και ενώσεις που εκπροσωπούν το σύνολο της κοινωνίας.⁶⁵

3.2 Τα ανθρώπινα δικαιώματα στο εσωτερικό της Ε.Ε.

Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι πρώτες συνθήκες της ΕΕ δεν περιελάμβαναν καμία ρητή αναφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ η αρχή έγινε μετά την Συνθήκη του Άμστερνταμ. Η αλλαγή αυτή κρίθηκε απαραίτητη από την Κοινότητα, καθώς αφενός είχε δημιουργηθεί ένα κενό προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του πολίτη όσον αφορά την πολιτική της Ε.Ε. σε άλλους τομείς, ενώ η ευρωπαϊκή κοινότητα συνέχισε να διευρύνεται και να εξελίσσεται πρεσβεύοντας σημαντικές αξίες και αρχές, οι οποίες απαιτούσαν ταυτόχρονα την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Η ίδια η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και εμβάθυνση, αλλά και η λειτουργία της Κοινότητας έκαναν επιτακτικό το ζήτημα της ενσωμάτωσης στην κοινοτική έννομη τάξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Ήδη πληθώρα κοινοτικών πράξεων περιελάμβαναν αναφορές στα ανθρώπινα δικαιώματα, ενώ ήταν απαραίτητη και η

⁶⁵ http://europa.eu/pol/rights/index_el.htm

θεσμική και νομική τους κατοχύρωση τόσο για την προστασία των δικαιωμάτων των ευρωπαίων πολιτών, αλλά και γιατί επηρέαζαν τις σχέσεις της Κοινότητας με τρίτα κράτη, όπως θα αναλύσουμε στη συνέχεια του κεφαλαίου αυτού.

Ωστόσο η περισσότερη επιτακτική αιτία ήταν η δυσκολία που αντιμετώπιζε το Δικαστήριο της Ε.Ε. να εξετάζει και να δεχθεί προσφυγές οι οποίες αφορούσαν την προστασία δικαιωμάτων. Για πολλές δεκαετίες η προστασία των δικαιωμάτων στον ευρωπαϊκό χώρο πήγαζε από τη Σύμβαση για την Προστασία των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, ή εν συντομία την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ) η υιοθετήθηκε υπό την αιγίδα του Συμβουλίου της Ευρώπης το 1950 με σκοπό την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών. Ωστόσο καθώς η Ε.Ε. δεν είχε προσχωρήσει στην Σύμβαση, το Δικαστήριο ήταν αναγκασμένο ή να απορρίψει προσφυγές ή αντίθετα να βασισθεί σε πηγές από το εθνικό δίκαιο των κρατών μελών και σε διεθνή κείμενα σχετικά με την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Παράλληλα στο εσωτερικό της Κοινότητας, η νομολογία του Δικαστηρίου εξαιτίας ακριβώς αυτής της έλλειψης, η νομολογία του αποτελεί σημαντική πηγή δικαίου, η οποία επηρέασε καθοριστικά και την διαμόρφωση του πρωτογενούς δικαίου των συνθηκών στον τομέα αυτό.

Στο πλαίσιο αυτό η ιδρυτική συνθήκη της Ε.Ε. αναφέρεται στην τεράστια σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη δημοκρατία και το κράτος δικαίου, τρεις παράγοντες οι οποίοι είναι αλληλένδετα συνδεδεμένοι μεταξύ τους. Αποτελούν βασικές αρχές και αξίες οι οποίες διαπερνούν το ευρωπαϊκό οικοδόμημα, το δίκαιο και την ευρωπαϊκή πολιτική. Οι αρχές αυτές και η σημασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ενισχυθεί μετά και από την υπογραφή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και

πλέον αποτελούν βασική προϋπόθεση για κάθε κράτος που επιθυμεί να προσχωρήσει, να συνεργαστεί με την Ε.Ε. ή να συνάψει οποιασδήποτε συμφωνία.

Η πολιτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της Ένωσης όσον αφορά το εσωτερικό της επικεντρώνεται στα δικαιώματα του πολίτη, τα οποία μπορούν να κατηγοριοποιηθούν στα πολιτικά, τα οικονομικά, τα κοινωνικά και τα πολιτιστικά δικαιώματα. Χάρη στην ιθαγένεια της ΕΕ – η οποία καθιερώθηκε από τη Συνθήκη του Μάαστριχτ το 1993 και εορτάζει την εικοστή επέτειό της φέτος, σε όλους τους υπηκόους των κρατών μελών της ΕΕ παραχωρείται σειρά πρόσθετων δικαιωμάτων, υπό την ιδιότητά τους των πολιτών της ΕΕ. Τα δικαιώματα αυτά περιλαμβάνουν το δικαίωμα να μετακινούνται και να διαμένουν ελεύθερα στην ΕΕ, το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι στις δημοτικές και ευρωπαϊκές εκλογές στη χώρα της ΕΕ στην οποία ζουν, το δικαίωμα προξενικής προστασίας στο εξωτερικό υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους τους, εφόσον η χώρα τους δεν αντιπροσωπεύεται και το δικαίωμα να αναφέρονται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το δικαίωμα να προσφεύγουν στον Ευρωπαϊκό Διαμεσολαβητή καθώς και το δικαίωμα να απευθύνονται στα θεσμικά όργανα της Ένωσης.⁶⁶ Ειδικότερα σύμφωνα με το άρθρο 20 της Συνθήκης για τη λειτουργία της ΕΕ τα βασικά δικαιώματα των ευρωπαίων πολιτών είναι:

- α) το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών,
- β) το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου καθώς και στις δημοτικές εκλογές στο κράτος μέλος κατοικίας τους, υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους,

⁶⁶ Europa.eu, (2015). European Commission - PRESS RELEASES - Press release - Ευρωπαϊκή ιθαγένεια: η ευαισθητοποίηση αυξάνεται σχετικά με τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από την ΕΕ, αλλά ο κόσμος θέλει να γνωρίζει περισσότερα. [online] Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-119_el.htm [Accessed 2 Sep. 2015].

γ) το δικαίωμα να απολαύουν στο έδαφος τρίτης χώρας, στην οποία δεν αντιπροσωπεύεται το κράτος μέλος την υπηκοότητα του οποίου έχουν, της διπλωματικής και προξενικής προστασίας κάθε κράτους μέλους, υπό τους ίδιους όρους που ισχύουν και έναντι των υπηκόων του κράτους αυτού,

δ) το δικαίωμα να αναφέρονται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το δικαίωμα να προσφεύγουν στον Ευρωπαϊό Διαμεσολαβητή, καθώς και το δικαίωμα να απευθύνονται στα θεσμικά και στα συμβουλευτικά όργανα της Ένωσης σε μία από τις γλώσσες των Συνθηκών και να λαμβάνουν απάντηση στην ίδια γλώσσα.⁶⁷

Η Συνθήκη της Λισαβόνας δίνει με αυτό τον τρόπο το δικαίωμα σε κάθε πολίτη της Ένωσης να κυκλοφορεί και να διαμένει ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών. Σύμφωνα με το άρθρο 45 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ε.Ε. η ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων συνεπάγεται την κατάργηση κάθε διακρίσεως λόγω ιθαγενείας μεταξύ των εργαζομένων των κρατών μελών, όσον αφορά την απασχόληση, την αμοιβή και τους άλλους όρους εργασίας, υπό την επιφύλαξη των περιορισμών που δικαιολογούνται για λόγους δημοσίας τάξεως, δημοσίας ασφαλείας και δημοσίας υγείας.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) πιστεύει ότι η προώθηση και η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε παγκόσμιο επίπεδο πρέπει να είναι ένας βασικός στόχος όλων των κρατών και των διεθνών οργανισμών. Ειδικότερα η Ευρωπαϊκή Ένωση δεσμεύεται από το ενωσιακό δίκαιο, να εργαστεί για την προώθηση των ανθρωπίνων

⁶⁷ Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση - Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Πρωτόκολλα - Παραρτήματα - Δηλώσεις οι οποίες προσαρτώνται στην Τελική Πράξη της Διακυβερνητικής Διάσκεψης η οποία υιοθέτησε τη Συνθήκη της Λισαβόνας που υπογράφηκε στις 13 Δεκεμβρίου 2007
Επίσημη Εφημερίδα αριθ. C 326 της 26/10/2012 σ. 0001 – 0390, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:12012E/TXT&from=EL>

δικαιωμάτων, τον εκδημοκρατισμό και την ανάπτυξη. Η πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης βασίζεται σε διεθνώς συμφωνημένα πλαίσια και πρότυπα, αντανakλώντας την πεποίθηση ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα και η Δημοκρατία δεν περιορίζονται μόνο εντός των ευρωπαϊκών συνόρων, αλλά αφορούν το σύνολο των κρατών της διεθνούς κοινότητας και των ανθρώπων.

Τα κύρια μέσα που είναι διαθέσιμα στην Ευρωπαϊκή Ένωση για την προώθηση του των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε εξωτερικό επίπεδο είναι οι συμφωνίες συνεργασίας και η σύναψη εταιρικών σχέσεων με τρίτα κράτη. Η ανάπτυξη νέων πολιτική της Ευρωπαϊκής ένωσης στηρίζεται σταθερά στην αρχή της βιώσιμης ανάπτυξης, στην δικαιοσύνη και την ανθρώπινη και κοινωνική ανάπτυξη. Στο πλαίσιου αυτό προωθεί το σύνολο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τη δημοκρατία, το κράτος δικαίου και τη χρηστή διακυβέρνηση, στοιχεία τα οποία είναι αναπόσπαστα μέρη της νέας πολιτικής.

3.3. Η πολιτική της Ε.Ε. για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τα ζητήματα μετανάστευσης

Σήμερα βασικό ζήτημα το οποίο όμως απασχολεί την Ε.Ε. και άπτεται του τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι το θέμα της υπέρογκης εισερχόμενης μετανάστευσης, και ιδιαίτερα της παράνομης και παράτυπης μετανάστευσης, το οποίο και έχει εγείρο σημαντικά προβλήματα όσον αφορά την εφαρμογή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τα κράτη μέλη που είναι υποδοχείς για τους ανθρώπους αυτούς. Εξαιρετικά σημαντικές είναι ωστόσο και οι επιπτώσεις του φαινομένου αυτού, το οποίο πυροδοτεί την ανάπτυξη φαινομένων όπως ο ρατσισμός, η μισαλλοδοξία, ο εθνικισμός και οι διακρίσεις στο εσωτερικό των κοινωνιών. Ιδιαίτερη ανησυχία εκφράζει σε ότι αφορά

τα ανθρώπινα δικαιώματα στο χώρο του ασύλου και της μετανάστευσης, ενώ ενεργεί για την καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και άλλων μορφών διακρίσεων εις βάρος μειονοτήτων.

Στο πλαίσιο της πολιτικής για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο εσωτερικό της η Ε.Ε. έχει μεριμνήσει για την εγγύηση και την προστασία των δικαιωμάτων των μεταναστών που ζουν σε ευρωπαϊκό έδαφος και προέρχονται από χώρες εκτός ΕΕ. Η πολιτική αυτή είναι εξαιρετικά σημαντική καθώς δείχνει πως η Ε.Ε. ενδιαφέρεται για την προώθηση της καθολικότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα οποία δεν περιορίζει μόνο στους πολίτες των κρατών μελών της, αλλά προσπαθεί στο μέτρο του δυνατού και του εφικτού να επεκταθούν συνολικά σε κάθε άτομο το οποίο διαμένει εντός του ευρωπαϊκού εδάφους. Ανάμεσα στα δικαιώματα αυτά είναι :

- Άδειες διαμονής ενιαίου τύπου
- Είσοδος και παραμονή ξένων ερευνητών
- Είσοδος και διαμονή των εργαζομένων με ιδιαίτερα επαγγελματικά προσόντα (ευρωπαϊκή μπλε κάρτα)
- Προϋποθέσεις εισδοχής και διαμονής υπηκόων τρίτων χωρών με σκοπό τις σπουδές, την ανταλλαγή μαθητών, την άμισθη πρακτική άσκηση ή την εθελοντική υπηρεσία
- Τίτλος διαμονής για θύματα της εμπορίας ανθρώπων
- Καθεστώς επί μακρόν διαμενόντων για υπηκόους χωρών εκτός ΕΕ
- Οικογενειακή επανένωση

- Ενιαία διαδικασία χορήγησης άδειας διαμονής και εργασίας και κοινό σύνολο δικαιωμάτων για τους εργαζομένους τρίτων χωρών⁶⁸

Σύμφωνα με το ευρωπαϊκό δίκαιο, αλλά και διεθνείς συμβάσεις σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα, τα κράτη μέλη της Ε.Ε. είναι υποχρεωμένα να εγγυώνται τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων κάθε ατόμου, το οποίο και βρίσκεται εντός του εδάφους του. Τα θεμελιώδη δικαιώματα διασφαλίζονται στα άρθρα 1, 14, 31, 35 και 47 του Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και αναφέρονται στην «Αξιοπρέπεια», τις «Ελευθερίες», την «Αλληλεγγύη» και τη «Δικαιοσύνη», τα οποία είναι αναφαίρετα για κάθε άτομο, ανεξάρτητα από το αν έχει την ευρωπαϊκή ιθαγένεια.

Στο πλαίσιο αυτό τα κράτη μέλη οφείλουν να διασφαλίζουν τον σεβασμό των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων των μεταναστών αυτών. Σε αυτά περιλαμβάνονται η πρόσβαση σε υπηρεσίες υγείας, στη βασική υγειονομική περίθαλψη, την παροχή των απαραίτητων φαρμάκων, στις υπηρεσίες υγειονομικής περίθαλψης για τις εγκύους και για τα παιδιά, την πρόσβαση στην παιδεία σε ισότιμη βάση με τους ημεδαπούς καθώς και να εξασφαλίζουν την πρόσβαση στη δικαιοσύνη.⁶⁹

Ωστόσο στην πραγματικότητα τα δικαιώματα αυτά παρέχονται στους νόμιμους μετανάστες, αλλά είναι ιδιαίτερα δύσκολο να έχουν ουσιαστική πρόσβαση σε υπηρεσίες περίθαλψης αλλά και εκπαίδευσης οι παράτυποι μετανάστες, οι οποίοι εισέρχονται στο έδαφος της Ε.Ε. παρανόμως χωρίς αν διαθέτουν άδεια εισόδου και

⁶⁸ Ελεύθερη κυκλοφορία των ατόμων, άσυλο και μετανάστευση
http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/index_el.htm

⁶⁹ Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union,
http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1827-FRA_2011_Migrants_in_an_irregular_situation_EN.pdf

παραμονής. Εξαιτίας της παράτυπης εισόδου στην Ε.Ε. οι μετανάστες αυτοί στερούνται κάθε πρόσβασης σε ένα αξιοπρεπές βιοτικό επίπεδο, χωρίς να απολαμβάνουν πολλά από τα θεμελιώδη δικαιώματά τους. Η τάση που υπάρχει σε πολλά κράτη της Ε.Ε. όπου συνδέεται ο μηχανισμός ελέγχου της παράτυπης μετανάστευσης με την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, αυξάνει το φόβο και τη δυσπιστία των παράτυπων μεταναστών πως η αλληλεπίδραση με τις δημόσιες αρχές του κράτους υποδοχής μπορεί να οδηγήσει στην σύλληψη και απέλασή τους.

Η τάση αυτή περιορίζει την πρόσβαση των μεταναστών αφενός στην κοινωνικών δικαιωμάτων και υπηρεσιών ή ακόμη και να πέφτουν θύματα βίας, κακοποίησης και εκμετάλλευσης. Επιδιώκοντας να αποτρέψουν τους παράτυπους μετανάστες από το να εισέλθουν στην Ευρώπη τους αναγκάζουν ουσιαστικά να συνεχίζουν να ζουν σε μία παράτυπη κατάσταση, σε απαράδεκτες συνθήκες διαβίωσης, και σε πολιτικές που συχνά παραβιάζουν και δεν αναγνωρίζουν τα θεμελιώδη δικαιώματα του ανθρώπου.⁷⁰

Κατά συνέπεια, κατατάσσονται στην πιο φτωχή και κοινωνικά αποκλεισμένη κατηγορία μελών της ευρωπαϊκής κοινωνίας, η οποία δεν έχει τη δυνατότητα να πακτώσει έστω ένα βασικό βιοτικό επίπεδο. Οι συνθήκες διαβίωσης χαρακτηρίζονται από την έλλειψη επαρκούς στέγασης, εκπαίδευσης, υγειονομικής περίθαλψης και δίκαιων συνθηκών εργασίας, οι οποίες οδηγούν σε μια κατάσταση έσχατης φτώχειας και ανέχειας, τα οποία καταρρίπτουν το μύθο μιας κοινωνικά αλληλέγγυας Ευρώπης.

⁷⁰ Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1827-FRA_2011_Migrants_in_an_irregular_situation_EN.pdf

3.4 Καταπολέμηση των διακρίσεων

Σύμφωνα με την έκθεση που δημοσίευσε η Κομισιόν με τίτλο «Ισότητα: οι κανόνες της ΕΕ κατά των διακρίσεων ισχύουν τώρα και στα 28 κράτη μέλη» :

«Η αρχή της ίσης μεταχείρισης είναι μια από τις θεμελιώδεις αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όλοι είμαστε ίσοι ενώπιον του νόμου και όλοι έχουμε το δικαίωμα να ζούμε τη ζωή μας χωρίς να υφιστάμεθα διακρίσεις,» δήλωσε η αντιπρόεδρος και επίτροπος Δικαιοσύνης της ΕΕ, Βίβιαν Ρέντινγκ. «Χάρη στους κανόνες της ΕΕ κατά των διακρίσεων και στις δράσεις που έχει αναλάβει η Επιτροπή για την εφαρμογή τους, οι πολίτες μπορούν να υπολογίζουν στα δικαιώματα αυτά και στα 28 κράτη μέλη. Η πρόκληση έγκειται τώρα στο να διασφαλίσουμε την εφαρμογή των δικαιωμάτων αυτών στην πράξη – ώστε οι πολίτες να γνωρίζουν πού να στραφούν για βοήθεια αλλά και να έχουν πρόσβαση στη δικαιοσύνη.»

Τόσο από πλευράς ευρωπαϊκού δίκαιου όσο και από πλευράς πολιτικών η Ε.Ε. έχει κατοχυρώσει την ισότητα όλων των ατόμων, και έχει απαγορεύσει οποιαδήποτε άσκηση διακρίσεων. Όπως τονίζει η Επιτροπή : «Οι κανόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας, αναπηρίας, ηλικίας ή σεξουαλικού προσανατολισμού, έχουν ήδη ενσωματωθεί στην εθνική νομοθεσία όλων των κρατών μελών.» Στο πλαίσιο αυτό η Ε.Ε. έχει υιοθετήσει ειδικά μέτρα για την εξάλειψη σημαντικών διακρίσεων οι οποίες οφείλονται σε παράγοντες όπως το φύλο, ο γενετήσιος προσανατολισμός, η αναπηρία, η ηλικία, οι θρησκευτικές πεποιθήσεις, η φυλετική ή εθνοτική καταγωγή. Για το σκοπό αυτό έχει εκδώσει ειδικές οδηγίες για την καταπολέμηση των διακρίσεων.

Οι οδηγίες αυτές απαγορεύουν τη διαφορετική μεταχείριση που βασίζεται σε ορισμένα «προστατευόμενα χαρακτηριστικά». Ο όρος αυτός αναφέρεται σε εκείνα τα χαρακτηριστικά των προσώπων τα οποία δεν πρέπει να θεωρούνται σχετικά με τη διαφορετική μεταχείριση ή με την απόλαυση συγκεκριμένου πλεονεκτήματος.⁷¹ Παράλληλα προβλέπουν συγκεκριμένα προστατευόμενα χαρακτηριστικά σε ειδικές οδηγίες στους ανωτέρω τομείς: το φύλο (οδηγία για την ισότητα των φύλων στον τομέα των αγαθών και υπηρεσιών, οδηγία για την ισότητα των φύλων (ανα- διατύπωση)), τον γενετήσιο προσανατολισμό, την αναπηρία, την ηλικία, τη θρησκεία ή τις πεποιθήσεις (οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση), τη φυλετική ή εθνοτική καταγωγή (οδηγία για τη φυλετική ισότητα).

Στο πλαίσιο αυτό η Ευρωπαϊκή Επιτροπή λαμβάνει μέτρα με τους εξής στόχους:

1. βελτίωση της γνώσης σχετικά με τις διακρίσεις, με την ευαισθητοποίηση του πληθυσμού για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις του, αλλά και για τα οφέλη της ποικιλομορφίας·
2. υποστήριξη ενδιάμεσων παραγόντων όπως οι ΜΚΟ, οι κοινωνικοί εταίροι και οι φορείς ισότητας, προκειμένου να αναβαθμιστεί η ικανότητά τους στην καταπολέμηση των διακρίσεων·
3. υποστήριξη της χάραξης πολιτικών ισότητας σε εθνικό επίπεδο και ενθάρρυνση της ανταλλαγής ορθών πρακτικών μεταξύ των χωρών της ΕΕ·
4. επίτευξη πραγματικής αλλαγής στον τομέα της καταπολέμησης των διακρίσεων μέσω εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων κατά των διακρίσεων·

⁷¹ http://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_non_discrim_law_ELL.pdf

5. προώθηση της διαχείρισης της ποικιλομορφίας με επιχειρηματικό προσανατολισμό ως μέρος μιας στρατηγικής απάντησης σε μια πιο διαφοροποιημένη κοινωνία, βάση πελατών, δομή της αγοράς και εργατικό δυναμικό.⁷²

Οι πρώτες οδηγίες στον τομέα της καταπολέμησης των διακρίσεων θεσπίστηκαν στις αρχές της νέας χιλιετίας. Ειδικότερα το 2000 εκδίδεται η οδηγία για την ισότητα στην απασχόληση με στόχο να απαγορεύσει την άσκηση οποιασδήποτε διάκρισης στο χώρο εργασίας και απασχόλησης με βάση χαρακτηριστικά όπως ο γενετήσιος προσανατολισμός, η θρησκεία, η αναπηρία αλλά και η ηλικία. Παράλληλα εκδόθηκε και η οδηγία για την φυλετική ισότητα η οποία απαγόρευε τις διακρίσεις λόγω φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής όχι μόνο στον τομέα της απασχόλησης, αλλά και σε συστήματα πρόνοιας και υγείας, αλλά και σε αγαθά και υπηρεσίες.⁷³ Σήμερα η Ε.Ε. έχει εκπονήσει επιμέρους πολιτικές για την καταπολέμηση κατά των διακρίσεων λόγω εθνοτικής καταγωγής, όπως για παράδειγμα για την προστασία των δικαιωμάτων των Ρομά, οι οποίοι για πολλές δεκαετίες πέφτουν θύματα διακρίσεων και αποκλεισμού, αλλά και στον τομέα των διακρίσεων λόγω γενετήσιου προσανατολισμού, ένα φλέγον ζήτημα το οποίο απασχολεί πολλά από τα ευρωπαϊκά κράτη. Σαφώς διαχρονικά η Έ.Ε. δίνει ιδιαίτερη προσοχή για την διατήρηση και επικαιροποίηση πολιτικών όσον αφορά τα δικαιώματα των γυναικών, αλλά και των παιδιών, δύο ιδιαίτερα ευαίσθητες κοινωνικά κατηγορίες.

Η Ε.Ε. έχει εφαρμόσει συγκεκριμένες πολιτικές και για την προώθηση και την προάσπιση των δικαιωμάτων των παιδιών. Σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές

⁷² <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=URISERV:c11903>

⁷³ http://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_non_discrim_law_ELL.pdf

της ΕΕ σχετικά με την προώθηση και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού η καθημερινή πραγματικότητα εκατομμυρίων παιδιών στον κόσμο έρχεται σε αντίθεση με αυτές τις δεσμεύσεις και τους στόχους. Ειδικότερα η Έ.Ε. έχει αναγνωρίσει πως ακόμη ένας μεγάλος αριθμός παιδιών αντιμετωπίζει σοβαρούς κινδύνους και δεν έχουν δυνατότητες πρόσβασης στην εκπαίδευση, στην υγεία, στην κοινωνική πρόνοια. Για το σκοπό αυτό εξέδωσε κατευθυντήριες γραμμές οι οποίες και ενισχύουν τη δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) για την προώθηση και προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού στις εξωτερικές της σχέσεις και ενισχύουν μια συνολική και στρατηγική προσέγγιση των θεμάτων αυτών. Συμπληρώνουν τις κατευθυντήριες γραμμές της ΕΕ σχετικά με τα παιδιά στις ένοπλες συγκρούσεις.⁷⁴

Αν και δεν έχουν νομικά δεσμευτικό χαρακτήρα, οι κατευθυντήριες γραμμές της ΕΕ για τα ανθρώπινα δικαιώματα που εγκρίθηκαν από το Συμβούλιο της ΕΕ παρέχουν πρακτικές οδηγίες όσον αφορά:

- τη δράση κατά της θανατική ποινής,
- τον διάλογο για τα ανθρώπινα δικαιώματα,
- τα δικαιώματα του παιδιού,
- τη δράση κατά των βασανιστηρίων και άλλων μεθόδων βάνουσης μεταχείρισης,
- την προστασία των παιδιών σε ένοπλες συγκρούσεις,
- την προστασία των υποστηρικτών των ανθρωπίνων δικαιωμάτων,
- τη συμμόρφωση με το διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο,
- την καταπολέμηση της βίας εναντίον των γυναικών και των κοριτσιών,

⁷⁴ Κατευθυντήριες γραμμές της ΕΕ σχετικά με την προώθηση και την προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού (ΕΝ). Εγκρίθηκαν από το Συμβούλιο της 10ης Σεπτεμβρίου 2007 http://europa.eu/legislation_summaries/human_rights/human_rights_in_third_countries/133604_el.htm

- την προώθηση της ελευθερίας θρησκείας και πίστης,
- την προστασία των δικαιωμάτων των λεσβιών, ομοφυλοφίλων, αμφιφυλοφίλων, τρανσεξουαλικών και ερμαφρόδιτων ατόμων (LGBTI),
- την προώθηση της ελευθερίας έκφρασης εντός και εκτός Διαδικτύου.⁷⁵

Σύμφωνα με το τελευταίο σχέδιο δράσης του Συμβουλίου η Ε.Ε. δεν εγκαταλείπει τις διεθνείς τις στοχεύσεις στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τόσο στο εσωτερικό της όσο και στις σχέσεις της με τρίτα κράτη. Επιβεβαιώθηκε με αυτό τον τρόπο η δέσμευση της Ένωσης για την προώθηση και την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου. Η ολοκλήρωση του Στρατηγικού Πλαισίου δράσης για τα ανθρώπινα δικαιώματα και τη δημοκρατία και το σχέδιο δράσης για την περίοδο 2012-2014, σύμφωνα με το Συμβούλιο στέφθηκαν με επιτυχία και οι στόχοι επετεύχθησαν σημαντικά. Ωστόσο τονίζει την ανάγκη για περαιτέρω δράσεις και δραστηριοποίηση στον τομέα αυτό. Σημειώνει πως αυτό που κατάφερε η Ε.Ε. ήταν να εφαρμόσει τις κατευθυντήριες γραμμές στα φλέγοντα ζητήματα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Παρόλα αυτά η σύγχρονη διεθνής πραγματικότητα η οποία χαρακτηρίζεται από υψηλή αστάθεια στο εξωτερικό περιβάλλον της Ε.Ε. εμφύλιες και διακρατικές συρράξεις έχουν οδηγήσει σε σημαντικές και κατάφωρες σε ορισμένες περιπτώσεις παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι οποίες απαιτούν δραστικότερες αποφάσεις και πολιτικές. Το νέο σχέδιο δράσης της Ε.Ε. θα πρέπει να είναι σε θέση να της επιτρέψει να τις αντιμετωπίσει αποτελεσματικά, με καλύτερη οργάνωση αλλά και χρήση των μέσων που έχει στη διάθεσή της. Βασικό σημείο τέλος είναι σύμφωνα με το Συμβούλιο η ένταση της συνεργασίας με τοπικούς και περιφερειακούς φορείς και όχι μόνο με

⁷⁵ [Europarl.europa.eu,](http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.4.1.html) (2014). Ανθρώπινα δικαιώματα.

κεντρικούς φορείς, όπως και με την κοινωνία των πολιτών για την καλύτερη διαχείριση και αντιμετώπιση των υφιστάμενων προκλήσεων.⁷⁶

3.5 Πολιτικές Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και τρίτα κράτη

Η ΕΕ έθεσε το θέμα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στην πρώτη θέση προτεραιοτήτων της όσον αφορά τις σχέσεις με τρίτα κράτη. Από το 1992 οι εμπορικές συμφωνίες με τρίτες χώρες περιέχουν ρήτρα που ορίζει ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν ουσιαστικό στοιχείο στις σχέσεις μεταξύ των μερών που τις υπογράφουν. Ο αριθμός αυτός των συμφωνιών ανέρχεται σήμερα σε πάνω από 120.

Τα άρθρα του ευρωπαϊκού δικαίου τα οποία και διέπουν την πολιτική των ανθρωπίνων δικαιωμάτων προς τρίτα κ'ρατη είναι τα παρακάτω:

1. Άρθρο 2 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) σχετικά με τις αξίες της Ε.Ε όπως οι: «σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της ισότητας, του κράτους δικαίου, καθώς και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων των προσώπων που ανήκουν σε μειονότητες».
2. Άρθρο 3 της ΣΕΕ για τους στόχους της ΕΕ σχετικά με τις σχέσεις της με άλλα κράτη, καθώς η Ε.Ε. αποσκοπεί στην «εξάλειψη της φτώχειας και στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ιδίως των δικαιωμάτων του παιδιού,

⁷⁶Council Conclusions on the Action Plan on Human Rights and Democracy 2015 - 2019 https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/council_conclusions_on_the_action_plan_on_human_rights_and_democracy_2015_-_2019.pdf

καθώς και στην αυστηρή τήρηση και ανάπτυξη του διεθνούς δικαίου και, ιδίως, στον σεβασμό των αρχών του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ».

3. Άρθρο 6 της ΣΕΕ σχετικά με τον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων το οποίο και ορίζει πως «τα θεσμικά όργανα, οι οργανισμοί και τα κράτη μέλη της ΕΕ οφείλουν να συμμορφώνονται με τις διατάξεις του Χάρτη και στο πλαίσιο των εξωτερικών σχέσεων της ΕΕ. Οι χώρες που προσχωρούν στην ΕΕ οφείλουν επίσης να συμμορφώνονται με τον Χάρτη. Το άρθρο 6 παράγραφος 2 παρέχει στην ΕΕ νομική αρμοδιότητα να προσχωρήσει στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών.»
4. Άρθρο 21 της ΣΕΕ σχετικά με τις αρχές που εμπνέουν την εξωτερική δράση της Ένωσης και οι οποίες είναι «η δημοκρατία, το κράτος δικαίου, η οικουμενικότητα και το αδιαίρετο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών, ο σεβασμός της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η ισότητα και η αλληλεγγύη και ο σεβασμός των αρχών του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών του 1945 καθώς και του διεθνούς δικαίου.» Εξαιρετικά σημαντική είναι η αναφορά στην αρχή για το «αδιαίρετο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών», το οποίο σύμφωνα με το πνεύμα του άρθρου αυτού θέτει τη δέσμευση στην Ε.Ε. να αντιμετωπίζει ισότιμα τα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα και τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα.

5. Άρθρο 205 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) το οποίο θέτει την υποχρέωση οι διεθνείς δράσεις της ΕΕ να έχουν ως γνώμονα τις αρχές που προβλέπονται στο άρθρο 21 της ΣΕΕ⁷⁷.

Στον τομέα αυτό εξαιρετικά σημαντικό είναι το έργο της Ομάδας Εργασίας για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα(COHOM). Η ομάδα αυτή ιδρύθηκε, στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το 1987 και ασχολείται με ειδικότερα θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων τα οποία όμως σχετίζονται με τις εξωτερικές σχέσεις της Ε.Ε. Αποτελείται από μέλη τα οποία είναι είτε διπλωματικά στελέχη είτε εμπειρογνώμονες σε θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων από τα κράτη μέλη καθώς και στελέχη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

Συνεδριάζει σε τακτά χρονικά διαστήματα και η ατζέντα της Ομάδας καλύπτει πολλά ζητήματα της πολιτικής της Ε.Ε. στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, όπως η δράση σε διεθνή φόρα (Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Γενική Συνέλευση Η.Ε.), διάλογοι με τρίτες χώρες, θεματικές προτεραιότητες, η ενσωμάτωση της πτυχής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις επιμέρους πολιτικές και δράσεις, καθώς και τυχόν καταστάσεις επείγοντος χαρακτήρα. Η Ο.Ε. COHOM προωθεί συστηματικά την ένταξη θεμάτων, που άπτονται των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, στην ημερήσια διάταξη άλλων θεματικών ή γεωγραφικών Ο.Ε. και Συνόδων μεταξύ Ε.Ε. και τρίτων κρατών.⁷⁸

⁷⁷

⁷⁸ Europarl.europa.eu, (2015). Ανθρώπινα δικαιώματα. [online] Available at: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.4.1.html [Accessed 3 Sep. 2015].

Άλλα ευρωπαϊκά όργανα τα οποία εμπλέκονται στην ευρωπαϊκή πολιτική ανθρωπίνων δικαιωμάτων με τρίτα κράτη, είναι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, το Συμβούλιο Εξωτερικών Υποθέσεων, αλλά και η Επιτροπή. Ειδικότερα το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο καθορίζει τα στρατηγικά συμφέροντα της ΕΕ και τους γενικούς προσανατολισμούς της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ), όπου και εντάσσονται οι σχέσεις με τα τρίτα κράτη. Οι Υπουργοί Εξωτερικών της ΕΕ συμμετέχουν παράλληλα και στο Συμβούλιο Εξωτερικών Υποθέσεων, το οποίο συνεδριάζει σε μηνιαία βάση και εξετάζει θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων είτε που σχετίζονται άμεσα με την εξωτερική πολιτική, άμυνα και ασφάλεια ή τις εμπορικές και αναπτυξιακές πολιτικές της ΕΕ. Το Συμβούλιο τελεί υπό την προεδρία του Υπατού Εκπροσώπου για την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας. Ο Υπάτος Εκπρόσωπος εκπροσωπεί επίσης την ΕΕ για θέματα της ΚΕΠΠΑ και επιβλέπει την Ευρωπαϊκή Υπηρεσία Εξωτερικής Δράσης (ΕΥΕΔ) και τις αντιπροσωπείες της ΕΕ σε τρίτες χώρες. Εντός της ΕΥΕΔ υπάρχει ένα Τμήμα για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και τη Δημοκρατία και κάθε αντιπροσωπεία έχει «κομβικό σημείο» για τα ανθρώπινα δικαιώματα.⁷⁹

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαπραγματεύεται διεθνείς συμφωνίες, επιβλέπει τη διαδικασία διεύρυνσης και την πολιτική γειτονίας και διαχειρίζεται τα αναπτυξιακά προγράμματα και τα χρηματοδοτικά μέσα (σε στενή συνεργασία με την ΕΥΕΔ).

Ωστόσο όσον αφορά την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τόσο στο εσωτερικό της Ε.Ε. όσο και σε τρίτα κράτη, ιδιαίτερα ενεργός είναι ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Μέσα από την ειδική επιτροπή Εξωτερικών Υποθέσεων,

⁷⁹ Europarl.europa.eu, (2015). Ανθρώπινα δικαιώματα. [online] Available at: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.4.1.html [Accessed 3 Sep. 2015].

και την υποεπιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, το ίδιο το Κοινοβούλιο μπορεί να συμμετέχει ενεργά στην προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εκτός της Ένωσης. Στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων του κάθε χρόνο συντάσσει και υποβάλλει μία ειδική έκθεση όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα σε τρίτα κράτη, εντοπίζοντας τα σημαντικότερα σημεία προκλήσεις για την Ε.Ε. και προτείνοντας λύσεις. Παράλληλα το Συμβούλιο έχει την υποχρέωση να ενημερώνει το Κοινοβούλιο για πολλές από τις αποφάσεις του στον τομέα των σχέσεων με τρίτα κράτη και ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, για την υπογραφή ή τον τερματισμό συμφωνιών με κράτη εκτός Ε.Ε. Παράλληλα το Κοινοβούλιο συζητά κατά τις εργασίες του θέματα και προβλήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ειδικότερα ζητήματα παραβιάσεων. Στον τομέα αυτό λειτουργεί όπως η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών, εξετάζει θέματα τα οποία κρίνει πως πρέπει να συζητηθούν ανάμεσα στους εκπροσώπους των κρατών μελών και εκδίδει τα αντίστοιχα ψηφίσματα, ειδικά πάνω σε θέματα παραβιάσεων.

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στηρίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα και με την θέσπιση ενός βραβείου στον τομέα αυτό. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο απονέμει κάθε χρόνο το βραβείο Ζαχάρωφ για την ελευθερία της σκέψης προς πρόσωπα τα οποία έχουν διακριθεί στον τομέα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.⁸⁰

Ο κεντρικό ρόλος των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι ιδιαίτερα εμφανής στη συμφωνία του Κοτονού- το εμπορικό σύμφωνο και σύμφωνο βοήθειας που συνδέει την Ένωση με 78 αναπτυσσόμενες χώρες της Αφρικής, της Καραϊβικής και του Ειρηνικού. Στην περίπτωση που κάποια από αυτές τις χώρες δε σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα,

⁸⁰ Europarl.europa.eu, (2015). Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στηρίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα. [online] Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sakharovprize/el/home/the-prize.html> [Accessed 3 Sep. 2015].

μπορεί να ανασταλούν οι εμπορικές παραχωρήσεις και να περιοριστούν προγράμματα βοήθειας.

Παρόμοιες διατάξεις υπάρχουν και σε άλλα προγράμματα βοήθειας της ΕΕ, μεταξύ των οποίων και προγράμματα στα οποία εμπλέκονται οι υποψήφιες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης και των Βαλκανίων, η Ρωσία και οι χώρες του Καυκάσου και της Κεντρικής Ασίας, οι γειτονικές προς την ΕΕ χώρες της νοτίου και ανατολικής Μεσογείου.

Η ΕΕ ξεκίνησε να εμπλέκει τα θέματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις σχέσεις της με τρίτα κράτη ήδη από το 1970 και την έναρξη της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας. Στο πλαίσιο αυτό σε πρώτο στάδιο η ΕΟΚ επικεντρώθηκε στην άσκηση διπλωματικών κινήσεων αλλά και διακηρύξεων με στόχο την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε τρίτες χώρες, ενώ η πρώτη σημαντική ενέργεια σε επίπεδο δήλωσης έγινε το 1973, με την Διακήρυξη της Κοπεγχάγης η οποία αποτελούσε την απόφαση των κρατών μελών να διαμορφώσουν ένα κοινό πλαίσιο όσον αφορά τον τομέα αυτό.⁸¹

Η υιοθέτηση της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης το 1986 ήταν ένα ακόμη σημαντικό βήμα προς την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, το οποίο αναφέρθηκε στο ζήτημα αυτό και την προσήλωση της ΕΟΚ προς τον σκοπό αυτό. Η υιοθέτηση της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας και η κοινή δήλωση των Υπουργών Εξωτερικών των κρατών μελών της ΕΟΚ το 1986 επιβεβαίωσαν ξανά πως ο σεβασμός προς τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελεί έναν ακρογωνιαίο λίθο της ΕΟΚ. Η διακήρυξη αυτή αποτελεί το πρώτο επίσημο κείμενο πολιτικής, παρά το γεγονός πως

⁸¹ Tatham, A. (2009). *Enlargement of the European Union*. Alphen Aan Den Rijn, Netherlands: Kluwer Law International. σ. 121.

δεν υπάρχει μία σαφής αναφορά ως προς τον τρόπο υλοποίησης της στόχευσης αυτής.

82

Στη συνέχεια οι ίδιες θέσεις και στοχεύσεις επαναλαμβάνονται το 1991. Η Διακήρυξη περί ανθρωπίνων δικαιωμάτων που εγκρίθηκε από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Λουξεμβούργου στις 28-29 Ιουνίου 1991 και το ψήφισμα για τα ανθρώπινα δικαιώματα, την δημοκρατία και την ανάπτυξη το οποίο υιοθετήθηκε στις 28 Νοεμβρίου 1991 αποτελούν δύο σημαντικές πρωτοβουλίες προς την κατεύθυνση αυτή. Η Διακήρυξη για πρώτη φορά αναφέρεται ρητά στην απόφαση της ΕΟΚ να συμπεριλάβει ρήτρες ανθρωπίνων δικαιωμάτων στις συμφωνίες που συνάπτονται με τρίτα κράτη.⁸³

Η υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ έθεσε τέρμα στην Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνεργασία, και εγκαινίασε τον πυλώνα της ΚΕΠΠΑ. Μέσα από τη διατύπωση του άρθρου 11 η Ευρωπαϊκή Ένωση διακηρύσσει τη στάση της ως προς την προαγωγή των ανθρωπίνων δικαιωμάτων το οποίο διεύρυνε σημαντικά τους στόχους της στον τομέα αυτό. Το άρθρο 11 αναφέρει πως οι στόχοι της Ε.Ε. είναι :

1. η διαφύλαξη των κοινών αξιών, των θεμελιωδών συμφέροντων και της ανεξαρτησίας της Ένωσης·
2. η ενίσχυση της ασφάλειας της Ένωσης και των κρατών μελών με κάθε τρόπο

⁸² Democracy and Human Rights: Proceedings of the Colloquy Organised by the Government of Greece and the Council of Europe in Co-operation with the Centre of International and European Economic Law of Thessaloniki, 24-26 September, 1987, σ. 219

⁸³ Burnell, P. (2000). Democracy assistance. London: F. Cass σ. 91

3. η διατήρηση της ειρήνης και η ενίσχυση της διεθνούς ασφαλείας, σύμφωνα με τις αρχές του Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, καθώς και τις αρχές της τελικής πράξης του Ελσίνκι και τους στόχους της Χάρτας των Παρισίων

4. η προώθηση της διεθνούς συνεργασίας·

5. η ανάπτυξη και εδραίωση της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου, και το σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και θεμελιωδών ελευθεριών.

Με μια τέτοια διεύρυνση, ένας από τους πιο σημαντικούς στόχους της ΚΕΠΠΑ έχει γίνει η ενίσχυση των Δημοκρατίας, ανθρωπίνων δικαιωμάτων και του κράτους δικαίου στον κόσμο. Για την επίτευξη αυτών των στόχων στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ, η Συνθήκη δίνει στην Ε.Ε. μία σειρά από εργαλεία όπως πολιτικές δράσεις, αλλά και οικονομικές κυρώσεις, τα οποία έδωσαν περισσότερες δυνατότητες στην Ε.Ε. να δράσει στον τομέα αυτό. Πρόκειται για μη στρατιωτικά μέσα, τα οποία χρησιμοποιούν τη διπλωματική οδό, αλλά και την παρακίνηση, τη οικονομικών εργαλείων, με στόχο την υποστήριξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου σε κράτη τα οποία υστερούν στον τομέα αυτό ή προβαίνουν σε σημαντικές παραβιάσεις.

Γενικά, η ΕΕ έχει δύο μέσα πολιτικής για την προώθηση της Δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων όσον αφορά τα τρίτα κράτη. Το πρώτο μέτρο αναφέρεται στη ρήτρα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία προστίθεται από την Ε.Ε. σε κάθε συμφωνία ανάπτυξης, εμπορίου και συνεργασίας που συνάπτεται με τρίτα κράτη. Με τον τρόπο αυτό, η ΕΕ έχει συνάψει μία σειρά από συμφωνίες οι οποίες προωθούν όχι μόνο οικονομικά συμφέροντα, αλλά αντίθετα συμβάλλουν και στην προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, με πολλές χώρες σε περιφερειακό και διμερές επίπεδο. συμφωνίες.

Τα προγράμματα αυτά περιλαμβάνουν συμφωνίες αναπτυξιακής συνεργασίας με χώρες της Αφρικής, Καραϊβικής και πολλές Χώρες του Ειρηνικού της Ασίας, της Λατινικής Αμερικής, της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής(MEDA) και τέλος ακόμη και με κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΧΚΑΕ). Οι στρατηγικές που διαθέτει η ΕΕ χρησιμοποιείται για την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με αυτά τα περιφερειακά προγράμματα είναι γενικά ομογενείς σε παγκόσμιο επίπεδο και δεν υπάρχουν εξειδικευμένες πολιτικές. Ωστόσο οι μηχανισμοί που χρησιμοποιούνται και τα κίνητρα που δίνονται σε κάθε κράτος συχνά διαφοροποιούνται για να διασφαλίσουν την αποτελεσματικότητα των πολιτικών αυτών.

Το δεύτερο μέσο είναι η προϋπόθεση που θέτει σε υποψήφια κράτη προς ένταξη τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για την ένταξη. Στην περίπτωση αυτή, η ένταξης εξαρτάται από την εκπλήρωση των ορισμένων κριτηρίων. Η ένταξη μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο εφόσον το ενδιαφερόμενο κράτος πληροί τις απαραίτητες προϋποθέσεις. Οι πρώτες συμφωνίες στο τομέα αυτό υπογράφηκαν από την ΕΕ με τη Βραζιλία, τις χώρες του Συμφώνου των Άνδεων, της Βαλτικής και την Αλβανία το 1992 και στη συνέχεια ρήτρες αυτού του είδους συμπεριλαμβάνονται σε κάθε αντίστοιχη συμφωνία.

Ιδιαίτερα σημαντική ήταν η σύμβαση της Λομέ, η οποία και υπογράφηκε στο Τόγκο της Αφρικής το 1975 μεταξύ των κρατών της ΕΟΚ και κρατών της Αφρικής, της Καραϊβικής και του Ειρηνικού. Η σύμβαση αυτή ήταν η πρώτη από μία σειρά αντίστοιχων συμφωνιών ανάμεσα στην ΕΟΚ και τρίτες χώρες. Στόχος των συμβάσεων ήταν το εμπόριο και την ανάπτυξη μεταξύ της ΕΟΚ και 70 χωρών ΑΚΕ. Με τον τρόπο αυτό, οι χώρες ΑΚΕ συδέθηκαν με την ΕΕ και, εκτός από την οικονομική ενίσχυση

που λαμβάνουν, έχουν και σημαντικά εμπορικά πλεονεκτήματα όσον αφορά τις εξαγωγές προϊόντων τους προς την ΕΕ. Η Λομέ IV, που ήταν και η τελευταία περιλαμβάνει και συμφωνίες για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και για την ανάπτυξη της δημοκρατίας. Στη συνέχεια η Ε.Ε. υπέγραψε τις συμφωνίες Κοτονού με εικοσαετή διάρκεια.

Η συμφωνία έχει έντονη πολιτική διάσταση, η οποία αντικατοπτρίζεται κυρίως στα ακόλουθα:

1. στον τακτικό πολιτικό διάλογο, που στόχο έχει την ενίσχυση της συνεργασίας και την προώθηση ενός συστήματος αποτελεσματικής πολυμερούς προσέγγισης·
2. στις πολιτικές εδραίωσης της ειρήνης, πρόληψης και επίλυσης των συγκρούσεων. Στον τομέα αυτόν, η εταιρική σχέση επικεντρώνεται στις περιφερειακές πρωτοβουλίες και στην ενίσχυση των τοπικών ικανοτήτων, αλλά επίσης και στη συμμετοχή περιφερειακών οργανισμών, όπως είναι η Αφρικανική Ένωση·
3. στην προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των δημοκρατικών αρχών που στηρίζονται στο κράτος δικαίου και τη διαφανή και υπεύθυνη διαχείριση των δημόσιων υποθέσεων. Μια νέα διαδικασία έχει αναπτυχθεί στην περίπτωση παραβίασης των στοιχείων αυτών, με ιδιαίτερη σημασία στην υπευθυνότητα του κάθε σχετικού κράτους·
4. στον προσδιορισμό των ζητημάτων κοινού ενδιαφέροντος που συνδέονται με προβλήματα γενικά (περιφερειακή ολοκλήρωση) ή ειδικά (εμπόριο,

στρατιωτικές δαπάνες, ναρκωτικά, οργανωμένο έγκλημα, παιδική εργασία, διακρίσεις)·

5. στη θέσπιση στρατηγικών συνεργασιών, μεταξύ άλλων του προγράμματος δράσης για την αποτελεσματικότητα της βοήθειας, των τομεακών πολιτικών για το περιβάλλον, την κλιματική αλλαγή, το θέμα των φύλων και τη μετανάστευση·
6. στην προσοχή που δόθηκε στο θέμα της ασφάλειας, ιδίως σε σχέση με την καταπολέμηση της διάδοσης όπλων μαζικής καταστροφής, με το καταστατικό του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου και με τη διεθνή συνεργασία για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του παράνομου εμπορίου⁸⁴

Εξαιρετικά σημαντικός στον τομέα αυτό είναι ο Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1889/2006 για την καθιέρωση ενός χρηματοδοτικού μέσου για την προαγωγή της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου παγκοσμίως. Στόχος είναι να εφαρμοστεί ένα χρηματοδοτικό μέσο που στοχεύει στην προαγωγή της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου στις τρίτες χώρες. Θα πρέπει να σημειωθεί πως ο Κανονισμός αυτός αντικατέστησε την Ευρωπαϊκή πρωτοβουλία για τη δημοκρατία και τα δικαιώματα του ανθρώπου (ΕΠΔΔΑ). Στόχος είναι η παροχή οικονομικής βοήθειας προς κράτη εκτός Ε.Ε. για την ενίσχυση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών στα κράτη αυτά.⁸⁵

⁸⁴ Eur-lex.europa.eu, (2015). Συμφωνία του Κοτονού. [online] Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=URISERV:r12101&from=EL> [Accessed 3 Sep. 2015].

⁸⁵ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1889/2006 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 20ής Δεκεμβρίου 2006 για την καθιέρωση ενός χρηματοδοτικού μέσου για την προαγωγή της δημοκρατίας και των δικαιωμάτων του ανθρώπου παγκοσμίως. http://europa.eu/legislation_summaries/human_rights/human_rights_in_third_countries/114172_el.htm

Στο πλαίσιο της προώθησης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η Ε.Ε τα συμπεριλαμβάνει ως βασικό αντικείμενο διαπραγμάτευσης στις επαφές της με όλα τα κράτη εκτός Ε.Ε. Το 2011 η ΕΕ ανέπτυξε τους ειδικούς πολιτικούς διαλόγους της για τα ανθρώπινα δικαιώματα με διαρκώς περισσότερους εταίρους. Ελήφθησαν επίσης μέτρα ώστε να επισημοποιηθεί ο διάλογος για τα ανθρώπινα δικαιώματα με τη Νότια Αφρική, ενώ πραγματοποιήθηκαν κάποιες πρώτες επαφές με τη Δημοκρατία της Κορέας για την καθιέρωση τακτικών διαβουλεύσεων όσον αφορά τα ανθρώπινα δικαιώματα. Επίσημοι διάλογοι για τα ανθρώπινα δικαιώματα ή συνεδριάσεις υποεπιτροπών έλαβαν χώρα το 2011 με τους ακόλουθους εταίρους: Αφρικανική Ένωση, Αλγερία, Αργεντινή, Αρμενία, Βραζιλία, Λευκορωσία, Καμπότζη, Χιλή, Κίνα, Κολομβία, Γεωργία, Ινδία, Ινδονησία, Ιορδανία, Καζαχστάν, Κιργιζία, Λάος, Λίβανος, Μεξικό, Δημοκρατία της Μολδαβίας, Μαρόκο, Παλαιστινιακή Αρχή, Πακιστάν, Τατζικιστάν, Τουρκμενιστάν και Βιετνάμ. Διαβουλεύσεις για ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων πραγματοποιήθηκαν επίσης με τον Καναδά, το Ισραήλ, την Ιαπωνία, τη Νέα Ζηλανδία, τη Ρωσία, τις ΗΠΑ και τις υποψήφιες χώρες (την Κροατία, την Ισλανδία, την Τουρκία και την ΠΓΔΜ)⁸⁶

Παράλληλα εξαρτά την παροχή βοήθειας και συνεργασίας στο πλαίσιο των διμερών της συμφωνιών οικονομικών και εμπορικών θεμάτων, αλλά και των ειδικότερων συμφωνιών σύνδεσης με την υπογραφή ρητρών. Για τις χώρες της διεύρυνσης έχει θεσπισθεί ένας ισχυρός μηχανισμός αιρεσιμότητας. Στη νέα Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας⁸⁷ έχει ενσωματωθεί μια προσέγγιση που προσφέρει «αναλογικά κέρδη» (μεγαλύτερη ενσωμάτωση και χρήματα έναντι περισσότερων

⁸⁶ Ανθρώπινα δικαιώματα και δημοκρατία ανά τον κόσμο Έκθεση σχετικά με τη δράση της ΕΕ το 2011 http://www.eeas.europa.eu/human_rights/docs/2011_hr_report_el.pdf

⁸⁷ Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.5.4.html

μεταρρυθμίσεων). Κίνητρα για μεταρρυθμίσεις προβλέπονται στις προτιμησιακές εμπορικές συμφωνίες που χορηγούνται από την ΕΕ προς τις αναπτυσσόμενες χώρες (ΣΓΠ+).⁸⁸

Συμπεράσματα

Τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν μία βασική συνιστώσα της ευρωπαϊκής έννομης τάξης αλλά και της ευρωπαϊκής πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό η Ε.Ε. τις τελευταίες δεκαετίες προστατεύει και προωθεί την προστασία των ανθρωπίνων τόσο για τους

⁸⁸ Europarl.europa.eu, (2014). Ανθρώπινα δικαιώματα. http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.4.1.html

ευρωπαίους πολίτες, όσο και για τους πολίτες τρίτων κρατών. Τα ανθρώπινα δικαιώματα αποτελούν μία από τις βασικές αξίες της Ένωσης, μαζί με τις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας και της ισότητας και του κράτους δικαίου.

Παράλληλα οι αρχές αυτές καθορίζουν επίσης τη δράση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και εκτός των συνόρων της. Καθώς στο εσωτερικό της η θέσπιση και η κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι αδιαμφισβήτητη, η Ένωση έχει ενσωματώσει την προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και στις σχέσεις της με τα τρίτα κράτη, καθώς εξαρτά από το επίπεδο προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων την παροχή κάθε μορφής βοήθειας.

Παρά το γεγονός ότι η ΕΕ έχει οικοδομηθεί πάνω σε ιδανικά του οικονομικού φιλελευθερισμού, η τελεολογία δε των θεσμών της αποβλέπει στην αποτελεσματική οργάνωση και την ανόθευτη λειτουργία της κοινής αγοράς υπό συνθήκες ελευθερίας και ασφάλειας, πρέπει να παραδεχθούμε ότι έχει πραγματοποιήσει σημαντικότερα βήματα στο πεδίο προστασίας και κατοχύρωσης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Στο πεδίο των εξωτερικών της σχέσεων έχει επιτύχει την άσκηση διπλωματικής δράσης υπέρ των θεμελιωδών ελευθεριών και τη σύνδεση αυτής με αναπτυξιακές συμφωνίες ή εμπορικούς διακανονισμούς. Στο πεδίο των ενδο-ενωσιακών σχέσεων μέσω μιας σειράς κειμένων ήπιας κανονιστικότητας αλλά άρτιας νομολογιακής επεξεργασίας έχει κατορθώσει να αναγάγει τους συνταγματικούς καταλόγους δικαιωμάτων του εθνικού δικαίου όχι μόνον σε βασικό πυλώνα ανάπτυξης του ενωσιακού Δικαίου αλλά και σε όργανο διεύρυνσης του υλικού και προσωπικού πεδίου εφαρμογής αυτού. Χάρη στη μεσολάβηση του Δικαστηρίου, το Δίκαιο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει κατορθώσει να διαπεράσει κάθετα τις δομές ενός υπερεθνικού οργανισμού οικονομικής ολοκλήρωσης, θέτοντας στο μέσο ήδη της β' δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα το

διακύβευμα της διακυβερνητικής συνεργασίας στο επίπεδο της υιοθέτησης τέτοιων θεσμικών ή/και πολιτικών δράσεων και συμφωνιών, οι οποίες όχι μόνον θα οδηγούν στην ενίσχυση των δημοσίων οικονομικών ή της πραγματικής οικονομίας, αλλά θα συνεισφέρουν στην ευημερία των ευρωπαϊκών λαών και στην τελική συναρμογή ενός ευρωπαϊκού δήμου, συνεχόμενου από κοινές αξίες και ιδανικά.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει αναλάβει μία ισχυρή δέσμευση για την προώθηση και προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου σε όλο τον κόσμο. Τα ανθρώπινα δικαιώματα είναι στην καρδιά των σχέσεων της ΕΕ με τρίτες χώρες σε κάθε περιοχή του πλανήτη. Όπως υποστηρίζει τελικά η Ε.Ε. η προώθηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι μία βασική παράμετρος η οποία και μπορεί να βοηθήσει για την πρόληψη και επίλυση των συγκρούσεων και, τελικά, για την ανακούφιση της φτώχειας και την βελτίωση της διαβίωσης εκατομμυρίων ανθρώπων σε όλο των πλανήτη.

Η Ε.Ε. έχει αναλάβει μία πολυδιάστατη πολιτική η οποία τα τελευταία χρόνια ασχολείται με την προώθηση των δικαιωμάτων ευάλωτων κοινωνικά κατηγοριών όπως οι γυναίκες, τα παιδιά, οι αυτόχθονες και οι μειονότητες. Παράλληλα εργάζεται για την εξάλειψη της θανατικής ποινής, των βασανιστηρίων, της εμπορίας τα ανθρώπων. Βασικός άξονας της δράσης της Ε.Ε. είναι η καταπολέμηση των διακρίσεων, και η προστασία όλων των θεμελιωδών δικαιωμάτων όπως τα κοινωνικά, πολιτικά, οικονομικά, πολιτιστικά δικαιώματα, τα οποία έχουν καθολικό και αδιαίρετο χαρακτήρα. Η Ε.Ε. έχει προσχωρήσει στην Οικουμενική Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, έχει αναπτύξει ενεργό συνεργασία με άλλα κράτη, και αδιαίρετη φύση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα από την πλήρη και ενεργό συνεργασία με χώρες

εταίρους, διεθνείς και περιφερειακούς οργανισμούς, και ομάδες και οργανώσεις σε όλα τα επίπεδα της κοινωνίας.

Στο εσωτερικό της Ε.Ε. οι πολίτες των κρατών μελών απολαμβάνουν μία σειρά από πολυδιάστατα και πολυεπίπεδα δικαιώματα, τα οποία είναι: το δικαίωμα ελεύθερης κυκλοφορίας και διαμονής στο έδαφος των κρατών μελών, το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου καθώς και στις δημοτικές εκλογές στο κράτος μέλος κατοικίας τους, υπό τους ίδιους όρους με τους υπηκόους του εν λόγω κράτους, το δικαίωμα να απολαύουν στο έδαφος τρίτης χώρας, στην οποία δεν αντιπροσωπεύεται το κράτος μέλος την υπηκοότητα του οποίου έχουν, της διπλωματικής και προξενικής προστασίας κάθε κράτους μέλους, υπό τους ίδιους όρους που ισχύουν και έναντι των υπηκόων του κράτους αυτού και το δικαίωμα να αναφέρονται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το δικαίωμα να προσφεύγουν στον Ευρωπαϊκό Διαμεσολαβητή, όπως και το δικαίωμα να απευθύνονται στα θεσμικά και στα συμβουλευτικά όργανα της Ένωσης σε μία από τις γλώσσες των Συνθηκών και να λαμβάνουν απάντηση στην ίδια γλώσσα.

Ωστόσο μία εξαιρετικά σημαντική διάσταση όπως είδαμε όσον αφορά τη σχέση της Ε.Ε. και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι πως το σύνολο των συμφωνιών το οποίο συνάπτεται με τρίτα κράτη στον τομέα του εμπορίου και της συνεργασίας, περιλαμβάνει μια ρήτρα ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η οποία τονίζει και υπενθυμίζει πως τα ανθρώπινα δικαιώματα έχουν κεντρική σημασία για τις σχέσεις με την ΕΕ με τα κράτη αυτά. Η ρήτρα αυτή περιλαμβάνει επίσης την επιφύλαξη της ΕΕ να επιβάλλει κυρώσεις για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε ορισμένες περιπτώσεις όπου απαιτείται όταν ένα τρίτο κράτος βρεθεί πως δεν πληροί αυτή την προϋπόθεση.

Σήμερα όσο ποτέ άλλοτε η Ε.Ε. δοκιμάζεται από την αθρόα άφιξη παράτυπων μεταναστών και κυρίως προσφύγων, οι οποίοι εγκαταλείπουν βίαια τις χώρες τους, για να βρουν καταφύγιο σε ευρωπαϊκά κράτη εξαιτίας των απειλών και των παραβιάσεων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά και των μη διεθνών συγκρούσεων που λαμβάνουν χώρα σε πολλές χώρες της Μεσογείου και της Μέσης Ανατολής. Η πραγματικότητα αυτή αποτελεί μία διττή πρόκληση για την Ε.Ε. για την πρακτική αφενός διαφύλαξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των ανθρώπων αυτών σε εσωτερικό επίπεδο, αλλά και σε εξωτερικό επίπεδο για την ενεργό δράση ως προς την προώθηση και εμπέδωση από τρίτες χώρες των βασικών της αξιών.

Βιβλιογραφία

- Alston, P., Bustelo, M. and Heenan, J. (1999). *The EU and human rights*. Oxford, England: Oxford University Press.
- Apel, E. (1998). *European monetary integration 1958-2002*. London: Routledge.
- Baderin, M. and Ssenyonjo, M. (2010). *International human rights law*. Aldershot: Ashgate Pub.
- Bartels, Lorand. (2008). *The Application of Human Rights Conditionality in the EU's Bilateral Trade Agreements and Other Trade Arrangements with Third Countries*. Brussels: European Parliament.
- Best, A. (2004). *International history of the twentieth century*. London: Routledge.
- Birkinshaw, P. (2003). *European public law*. London: Butterworths LexisNexis.
- Boumans E. M. Norbarts, “The EU and Human Rights,” (1989) 7 Netherlands QHR 36-56
- M. Bultermann, “Human Rights in Treaty Relations of the EC” (2001) Sch. HR RS
- Burnell, P. (2000). *Democracy assistance*. London: F. Cass.
- Craig, P. and De Búrca, G. (1998). *EU law*. Oxford: Oxford University Press.
- Drake, H. (2000). *Jacques Delors*. London: Routledge.
- Dzehtsiarou, K. (2014). *Human rights law in Europe*. Routledge.
- Douglas-Scott K. , “A Tale of Two Courts” (2006) 43 CMLR 629.
- Eeas.europa.eu, (2015). *European Union - EEAS (European External Action Service) / nomenu*. [online] Available at: http://eeas.europa.eu/delegations/sierra_leone/eu_sierra_leone/political_relations/partnership_framework/acp_eu_agreement/index_en.htm [Accessed 3 Sep. 2015].
- Eur-lex, (2015). *Fundamental rights and non-discrimination*. [online] Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:a10000> [Accessed 1 Sep. 2015].
- Eur-lex, (2015). *ΧΑΡΤΗΣ ΤΩΝ ΘΕΜΕΛΙΩΔΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΈΝΩΣΗΣ*. [online] Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT> [Accessed 1 Sep. 2015].

- Eur-lex.europa.eu, (2015). *Συμφωνία του Κοτονού*. [online] Available at: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=URISERV:r12101&from=EL> [Accessed 3 Sep. 2015].
- Europa.eu, (2015). *European Commission - PRESS RELEASES - Press release - Ευρωπαϊκή ιθαγένεια: η ευαισθητοποίηση αυξάνεται σχετικά με τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από την ΕΕ, αλλά ο κόσμος θέλει να γνωρίζει περισσότερα*. [online] Available at: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-119_el.htm [Accessed 2 Sep. 2015].
- Europarl.europa.eu, (2015). *Ανθρώπινα δικαιώματα*. [online] Available at: http://www.europarl.europa.eu/aboutparliament/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_6.4.1.html [Accessed 3 Sep. 2015].
- Europarl.europa.eu, (2015). *Οι εξελίξεις μέχρι την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη*. [online] Available at: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.2.html [Accessed 31 Aug. 2015].
- Europarl.europa.eu, (2015). *Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στηρίζει τα ανθρώπινα δικαιώματα*. [online] Available at: <http://www.europarl.europa.eu/sakharovprize/el/home/the-prize.html> [Accessed 3 Sep. 2015].
- Eyeisotita.gr, (2015). *Σύμβαση Λομέ*. [online] Available at: <http://www.eyeisotita.gr/el/Pages/DictionaryFS.aspx?item=926> [Accessed 3 Sep. 2015].
- Fierro, E. (2003). *The EU's approach to human rights conditionality in practice*. Hague: M. Nijhoff.
- González Fuster, G. (2014). *The Emergence of Personal Data Protection as a Fundamental Right of the EU*. Cham: Springer International Publishing.
- Heffernan, L. (2002). The Treaty of Nice: Arming the Courts to Defend a European Bill of Rights?. *Law and Contemporary Problems*, 65(2), p.189.
- Jones, A., Sufrin, B. and Jones, A. (2011). *EU competition law*. Oxford: Oxford University Press.
- Karanja, S. (2008). *Transparency and proportionality in the Schengen information system and border control co-operation*. Leiden: Martinus Nijhoff Publishers.

- Lindfelt M, “The Implications of the Proposed EU Charter of Fundamental Rights” [2001] IHR AAU 64.
- Nic Shuibhne, N. (2006). *Regulating the internal market*. Cheltenham, UK: Edward Elgar.
- Nikolaidis, C. (2015). *The right to equality in European human rights law*. London: Routledge.
- Obokata, T. (2006). *Trafficking of human beings from a human rights perspective*. Leiden, the Netherlands: Martinus Nijhoff.
- O’Keefe, D. and Twomey, P. (1999). *Legal issues of the Amsterdam Treaty*. Oxford: Hart Pub.
- Paxton, J. (1992). *European communities*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers.
- Peers, S. and Ward, A. (2004). *The European Union Charter of Fundamental Rights*. Oxford: Hart Pub.
- Petermsman, E. (2003). Theories of Justice, Human Rights, and the Constitution of international markets. *Loyola L.A. Law Review*, 37.
- Publications.parliament.uk, (2015). *House of Lords - European Union - Eighth Report*. [online] Available at: <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld199900/ldselect/ldcom/67/6703.htm> [Accessed 30 Aug. 2015].
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Rawls, J. (2005). *A theory of justice*. Cambridge, Mass.: Belknap Press.
- Rosenfeld, M. and Sajó, A. (2012). *The Oxford handbook of comparative constitutional law*. Oxford, U.K.: Oxford University Press.
- Shelton, D. (2008). *Regional protection of human rights*. New York: Oxford University Press.
- Tatham, A. (2009). *Enlargement of the European Union*. Alphen Aan Den Rijn, Netherlands: Kluwer Law International.

Νάσκου - Περράκη, Π. (2014). *Κώδικας διεθνών πράξεων προστασίας δικαιωμάτων του ανθρώπου Παγκόσμιο και περιφερειακό επίπεδο*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας".

Αποφάσεις ECJ

ECJ, Case C- 185/95, *Baustahlgewebe*, [1998] ECR I-8417.

ECJ, Joined Cases C-402/05 P & C-415/05 P, *Yassin Abdullah Kadi*, [2008] ECR I-6351 και Joined Cases C-584/10 P, C-593/10 P & C-595/10 P, *European Commission & alt v. Yassin Abdullah Kadi*, ECLI:EU:C:2013:518.

ECJ, Case C-5/88, *Wachauf*, [1989] ECR 2609.

ECJ, Case C-260/89, *ERT*, [1991] ECR I-2925.

ECJ, Case C-294/83, *Les Verts*, [1986] ECR 1393, 1365.

ECJ, Case C-299/95, *Kremzow*, [1997] ECR I-2629